

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Haridusteaduste instituut
Koolieelse lasteasutuse õpetaja magistriõppe õppekava

Tea Pendla

**ALUSHARIDUSE KORRALDUS JA
KOOIEELSETE LASTEASUTUSTE ASUTAMINE
TARTUMAAL AASTATEL 1940 - 1968**

magistritöö

Juhendaja: Igne Lembinen

Läbiv pealkiri: Koolieelsed lasteasutused 1940 – 1968

KAITSMISELE LUBATUD

Juhendaja: Igne Lembinen MA

.....

Kaitsmiskomisjoni esimees: Evi Saluveer MA

.....

Tartu 2012

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
TEOREETILISE TAUSTA TUTVUSTUS.....	6
<i>Teemakohased uuringud Eestis.....</i>	6
<i>Lühiülevaade lasteaedade asutamisest Eestis ja Tartumaal enne 1940. aastat.....</i>	8
METOODIKA.....	9
<i>Uurimustöö käik.....</i>	12
<i>Uurimuse käigus esile kerkinud probleemid.....</i>	13
KOOLIEELSETE LASTEASUTUSTE TEGEVUST REGULEERIVA	
SEADUSLOOME ARENG JA LASTEAEDNIKE KOOLITUS EESTIS.....	14
<i>Koolieelsete lasteasutuste tegevust reguleerivad õigusaktid aastatel 1940 – 1953.....</i>	14
<i>Seadusandlus stalinismijärgsel perioodil aastatel 1953 – 1968.....</i>	16
<i>Hariduspoliitilised eesmärgid ja õppe-kasvatustöö korraldus alushariduse valdkonnas... </i>	17
<i>Lasteaednike koolitusest nõukogude okupatsiooniperioodil.....</i>	19
<i>Kokkuvõte.....</i>	23
KOOLIEELSETE LASTEASUTUSTE ASUTAMINE JA	
TEGEVUS TARTUMAAL AASTATEL 1940 – 1968.....	24
<i>Nõukogude okupatsiooni esimene aasta 1940 – 1941.....</i>	24
<i>Saksa okupatsioon aastatel 1941 –1944.....</i>	26
<i>Stalinismiaeg 1944 – 1953.....</i>	29
<i>Nõukogude okupatsioon aastatel 1953 – 1968.....</i>	32
<i>Kokkuvõte.....</i>	36
RESÜMEE.....	38
SUMMARY IN ENGLISH.....	39
TÄNUSÕNAD.....	42
AUTORLUSE KINNITUS.....	42
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS.....	43
<i>Arhiiviallikad.....</i>	43
<i>Publitseeritud allikad ja kirjandus.....</i>	45
<i>Publitseerimata allikad.....</i>	49
LISAD	
Lisa 1. Eesti territoorium ja haldusjaotus aastatel 1945 – 1968	
Lisa 2. Õigusaktid, juhendid ja programmid aastatel 1940 – 1969	
Lisa 3. Tartu Õpetajate Seminari lasteaednikkude seminari ainekava ja lisaandmed 1940	

SISSEJUHATUS

Koolieelsed lasteasutused on Eesti haridussüsteemi oluline osa. Mõiste „alusharidus“, mida me tänapäeval koolieelsetest lasteasutustest rääkides üldistavalt kasutame, ütleb juba keeleliselt, et tegemist on hariduse alusega. Seega, inimese haridusele pannakse alus koolieelses eas. Lapsevanemate aina suurenev tööhõive on tinginud olukorra, kus laste alushariduse omandamisel on määrav roll koolieelsetel lasteasutustel. Lapsed alustavad ametlikku haridusteed üha varasemas eas, samuti on aastast-aastasse koolieelsetes lasteasutuses käivate laste protsent (laste üldarvust) kasvanud 2009. aastal osales Euroopa riikides koolieelsetes lasteasutustes keskmiselt 3aastaseid lapsi 77%, 4aastaseid lapsi 90% ja 5aastaseid lapsi 94% antud vanuseliste laste koguarvust. Belgias, Taanis, Hispaanias, Prantsusmaal ja Islandis käis lasteaias 3aastaseid lapsi üle 95%. Eestis oli 2009. aastal 3aastaseid lapsi lasteaias 85,1% ja 5aastaseid (ka 6aastaseid) 90,6% laste koguarvust (Key Data on Education in Europe 2012; Eesti haridussüsteemi korraldus ..., 2010). Eeltoodu näitab, et lasteaed on tänapäeval enamiku laste haridustee algus, kus pannakse alus kogu lapse edasisele haridusele.

Erinevatel aegadel on suhtumine väikelaste kasvatusse olnud erinev. Lasteaed on aga alati kandnud seda uuendusmeelsemat ja süsteemsemat kasvatusideed, mida kodune kasvatus (erinevatel põhjustel) sel määral anda ei suuda. P. Põld (1911) mõistab hariduse all kasvatusel läbi omandatud kultuuri. Väärtustades küll perekasvatust koolieelses eas, nägi ta juba 20 sajandi algusaastatel lasteaedade olulist rolli kultuuri ja rahvuslike väärtuste kujundamisel, mis oli möödapääsmatu just nende laste puhul, kelle vanemad olid enamuse päevast tööga hõivatud (Põld, 1911).

Vaatamata sellele, et lasteaias tehtut juba Eesti Vabariigi ajal (1918 – 1940) kõrgelt hinnati, on lasteaedade ajaloolisele kujunemisele ja arengule Eestis väga vähe tähelepanu pööratud. 2005. aastal Tartus toimunud alushariduse ajalookonverentsil „Sada aastat rahvuslikku lasteaeda Eestis“ tõdeti, et Eesti alushariduse ajaloo olulisust meie haridus- ja kultuuriloos on võrreldes kooliajaloo siiani tunduvalt vähem teadvustatud (Torm, 2005). Suure osa lasteaiadepetajate (aga ka avalikkuse) teadmised eelkoolipedagoogika suundumustest ja lasteaedade arengust Eestis on tagasihoidlikud. T. Karjahärm (2010) leiab, et ajalooteadvus on nii kollektiivse kui ka individuaalse identiteedi avaldusvorm. Sellest tulenevalt on ajaloo tundmine ühelt poolt lasteaednike professionaalsuse näitaja, teisalt aitab tunnetada oma kohta ajas (Torm, 2010).

Lasteaednike ajaloolise identiteedi hägususe põhjuseks on kindlasti asjaolu, et siiani pole lasteaedade ajalugu põhjalikumalt ja kogu arenguperioodi käsitlevat uurimustööd või kogumikku

avaldatud. Tartumaa kui rahvusliku lasteaia sünnikoha lasteaedade ajaloo episoodiline käsitlemine on leidnud avalikustamist üksikutes ajakirjanduses avaldatud artiklites.

Teema valikut on mõjutanud kindlasti ka uurija isiklik huvi hariduse valdkonna ajaloo vastu. Olles kolmandat põlve haridustöötaja ja uurinud põhjalikult oma eelkäijate panust hariduselu edendamisse, tekkis huvi ka koolieelsete lasteasutuste ajaloolise kujunemise vastu, sest alates 1978. aastast on uurija töötanud alusharidussüsteemis. 2006. aastal alanud koolieelsete lasteasutuste ajaloo uurimise tulemusel valmis 2009. aastal bakalaureusetöö teemal „Tartumaa koolieelsete lasteasutuste ajaloost 20 sajandi I poolel“. Nimetatud töös käsitleti koolieelsete lasteasutuste tekkimise ühiskondlikke suundumusi ja asutamist Euroopas, Eestis ja Tartumaal erinevatel ajaloolistel perioodidel. Lühidalt kajastati ka nõukogude okupatsiooniaegset perioodi kuni 1953. aastani. Selle põhjal võib väita, et 1940. aastal alanud nõukogude okupatsioon oli lasteaedade arengus murranguline. Eralasteaiad likvideeriti või riigistati, lasteaedades tehtav sisuline töö tunnustati kõlbmatuks. Lasteaedu hakati asutama täiesti uutel tegevuspõhimõtetel. Algas massiline lasteaedade asutamine nii linna- kui maapiirkondadesse. Kui 1940. aastal tegutses näiteks Eestis 104 lasteaeda, siis 1970. aastaks oli lasteaedu 644 (Torm, 2002). Tegemist oli suurte muudatuste perioodiga Eesti koolieelsete lasteasutuste arengus, millest tulenevalt on ajalooline tagasivaade antud perioodile olulise tähtsusega.

2015. aastal möödub 110 aastat Eesti rahvusliku lasteaia asutamisest Tartus. Seetõttu peab käesoleva uurimistöo autor oluliseks anda oma panus lasteaedade ajaloo, eriti aga Tartumaa kui rahvusliku lasteaia sünnikoha ajaloo jäädvustamisse.

Käesoleva magistr töö uurimisprobleem tuleneb üheltpoolt asjaolust, et lasteaedade tegutsemist Eestis nõukogude okupatsiooniajal ei ole ajaloolisest vaatevinklist käsitletud. Teisalt, antud perioodi ajaloolisest ja hariduspoliitilisest eripärast, sest 1940. aastaks väljakujunenud koolieelsete lasteasutuste süsteem sai Eesti okupeerimisega hävitava löögi, mis viis sisuliselt alushariduse nullseisu. Järgnev koolieelsete lasteasutuste võrgu ülesehitustöö, range riikliku kontrollimehhanismi tingimustes, on käesoleva töö keskseks uurimisaineks.

Töö peamiseks eesmärgiks oli uurida koolieelsete lasteasutuste tegevuse korraldust ja asutamist Tartumaal nõukogude okupatsiooniaegse perioodi alguskümnenditel kuni 1968. aastani. Sellest tulenevalt seadis töö autor järgmised uurimisülesanded:

1. Anda ülevaade koolieelsete lasteasutuste tegevust puudutavast seadusandlusest nõukogude okupatsiooniperioodil kuni 1968. aastani.
2. Võrrelda ja analüüsida nõukogude perioodi seadusandlust ja selle mõju Tartumaa lasteaedade asutamisele, kujunemisele ning tegevusele.

3. Selgitada välja Tartumaa koolieelsete lasteasutuste kujunemine, nende asutamise ja tegevusega seotud probleemid.

Mõningal määral võrdleb töö autor ka nõukogude okupatsiooniaegset seadusandlust tänapäevaga sest nagu väidab T. Karjahärm (2010), on „mineviku käsitlemine oleviku perspektiivis ja nendevaheline seos jäänud ajaloo keskseks küsimuseks tänaseni“ (lk 19).

Nõukogude okupatsiooniaja periodiseerimisel on aluseks võetud nii poliitilisest ajaloost kui ka ühiskonna vaimsusest ja mentaliteedist lähtuvad tunnused (Taagepera, 1993; Tarvel, 1999; Vahtre, 2001). Koolieelsete lasteasutuste puhul arvestati arengujärkudest tulenevaid tunnuseid. Selle tulemusel võib eristada järgmisi alaperioode:

1940 – 1941 - nõukogude okupatsiooni esimene aasta - eralasteaedade likvideerimine, riigistamine; laiaulatusliku seadusandliku paketi kehtestamine.

1941 – 1944 - saksa okupatsiooniaeg - madalseis koolieelsete lasteasutuste tegevuses.

1944 – 1953 - nõukogude taasokupatsioon, stalinismi periood - eelkoolikasvatuse kommunistliku ideoloogia juurutamine, probleemid lasteaedade asutamisel.

1953 – 1968 - nõukogude režiimi stabiliseerumise aeg nn „lootuseaastad“ - lasteaedade asutamise hoogustumine, alushariduse metoodiliste aluste väljatöötamine.

Alates 1968. aastast täheldatakse taas nõukogude režiimi surve kasvu. Algas nn stagnatsiooniaeg, mil eelneva kümnendi lootused vabamale elule purunesid (Tarvel, 1999). Seetõttu, arvestades magistritöö mahtu, pidas uurija loogiliseks piirduda oma uurimises lõppdaatumiga 1968.

Uurimustöö liigendamisel on lähtutud püstitatud uurimisülesannetest ja eeltoodud periodiseeringust. Esimene peatükk „Koolieelsete lasteasutuste tegevust reguleeriva seadusloome areng ja lasteaednike koolitus Eestis aastatel 1940 – 1953“ on jaotatud neljaks alapeatükiks:

1. *Koolieelsete lasteasutuste tegevust reguleerivad õigusaktid aastatel 1940 – 1953.*

Kirjeldatakse vastuvõetud olulisemaid seadusandlikke akte kronoloogilises järjekorras kuni stalinismiperioodi lõpuni (sh okupatsioonide vaheldumise ajal), kus töötati välja alus kogu järgneva nõukogude okupatsiooniaegseks perioodiks.

2. *Seadusandlus stalinismijärgsel perioodil aastatel 1953 - 1968, mil toimus aktiivne kaadripoliitika kujundamine ja kehtestati erivajadustega koolieelsete laste kasvatamise korraldust puudutav regulatsioon.*

3. *Hariduspoliitilised eesmärgid ja õppe-kasvatustöö korraldus alushariduse valdkonnas.* Eelnevatest seadusloome alapeatükkidest on välja jäetud riiklikult kehtestatud juhendid,

põhimäärused ja programmid, millega määrati koolieelsete lasteasutuste hariduspoliitilised eesmärgid ja õppe-kasvatustöö korraldus. Need on esitatud käesolevas alapeatükis.

4. *Lasteaednike koolitusest nõukogude okupatsiooniperioodil*, on toodud eraldi alapeatükina. Õigusaktidega oli reguleeritud kogu lasteaednike koolitust puudutav temaatika aga antud valdkonnas olid väga tugevad mõjutused nõukogude okupatsioonieelsel perioodil, mis vääris eraldi esiletõstmist.

Teises peatükis „Koolieelsete lasteasutuste asutamine ja tegevus Tartumaal aastatel 1940 – 1968“ käsitletakse läbi alapeatükkide lasteaedade asutamise ja tegevusega seotud arenguid ja probleeme. Antud peatükk on liigendatud alapeatükkideks eeltoodud periodiseeringu alusel:

1. *Nõukogude okupatsiooni esimene aasta 1940 – 1941.*
2. *Saksa okupatsioon aastatel 1941 – 1944.*
3. *Stalinismiaeg 1944 – 1953.*
4. *Nõukogude okupatsioon aastatel 1953 – 1968.*

Mõlema peatüki lõpus esitatakse kokkuvõtte uurimistulemustest, mis toetub püstitatud uurimisülesannetele.

Lisadena on esitatud käesoleva magistritöö põhiteksti toetavad materjalid. Lisas 1 on esitatud Eesti haldusjaotuse muutumine 1940. – 1963. aastatel, mis toetab uurija väidet, et antud perioodi pidev haldusjaotuse muutumine oli uurimise seisukohalt raskendavaks asjaoluks. Lisa 2 annab kronoloogilise ülevaate 1940. – 1968. aastatel vastu võetud lasteasutuste tegevust reguleerivatest olulisematest riiklikest õigusaktidest, mis aitab mõista seadusloome laiaulatuslikkust. Lisas 3 on esitatud Tartu Õpetajate Seminari lasteaednike koolituse õppekava koos lisaainetega, mis näitab lasteaednike koolituse sisu, aga ka kommunistliku partei survet õpetajahariduse sisulisel korraldamisel.

TEOREETILISE TAUSTA TUTVUSTUS

Teemakohased uuringud Eestis

Ajaloo kirjutamisel ei saa tugineda üldaktsepteeritud teaduslikule teooriale, sest see puudub. Nagu väidab T. Karjahärm (2010), ei ole olemas teoreetilist ajalugu, mis oleks kõrvutatav näiteks teoreetilise füüsikaga. Ta leiab, et: „Enamasti on ajaloolane oma eelkäijate töö jätkaja, kes kriitilise pilguga vaatab üle uuritava asja kohta varem kirjutatud teosed“ (lk 179).

Tartumaa lasteaedade ajaloo uurimine akadeemilisel tasemel on peaaegu olematu. Publitseeritud materjal lasteasutuste ajaloo kohta piirdub suures osas ajakirjanduses avaldatud artiklitega, millest võib leida üksikuid viiteid Tartumaa koolieelsete lasteasutuste kujunemisele.

Eesti koolieelse pedagoogika ja lasteasutuste ajalugu on uurinud Eesti Pedagoogika Arhiivimuuseumi teadur M. Torm ja pedagoogikaproffessor A. Elango. Oma uurimistulemusi on mõlemad uurijad kajastanud ajakirjanduses avaldatud artiklites, aga süsteemset ja lasteaedade ajalugu põhjalikumalt käsitlevat kogumikku pole avaldatud. M. Torm on kaitsnud Tallinna Pedagoogikaülikoolis 1998. aastal magistritöö teemal „Lasteaednike koolitus kuni 1940. aastani ja selle mõju koolieelse kasvatusarengule Eestis“. Magistritöö põhjal on M. Torm avaldanud mitmeid artikleid, milles esitatud andmeid lasteaednike koolituse ja koolitusasutuste kohta on käesolevas töös kasutatud.

2003. aastal koostas Ü. Aunbaum Tallinna Ülikoolis bakalaureusetöö teemal „Tartu lasteaia aastail 1985 – 2005“. Selles uurimustöös oli peatähelepanu 2005. aastal Tartus tegutsenud lasteaedade kirjeldusel, sealhulgas nende ajaloolistel andmetel. Sellest uurimustööst on kasutatud käesolevas töös osaliselt Tartu linna lasteaedade asutamist puudutavaid andmeid.

H. Soots koostas 1994. aastal diplomitöö teemal „Tartumaa koolieelsete lasteasutuste areng ja tänapäev aastail 1945-1994“. Kui vaadelda antud diplomitöö andmekogumismeetodeid, näiteks telefonivestlus lasteaia majandusjuhatajaga ja asjaolu, et algallikaid (arhiivimaterjale) oli kasutatud väga vähe, siis ei pidanud käesoleva uurimustöö autor eeltoodud diplomitöös esitatud andmeid usaldusväärseteks. Seda enam, et ebatäpsed olid andmed lasteaia kohta, kus käesoleva töö autor 1994. aastal töötas.

1970. aastal koostas diplomitöö Tartu Riiklikus Ülikoolis V. Kiisküla teemal „Kultuuri- ja lasteasutuste võrgust Eesti NSV maa-asulates“. Antud töös kirjeldatakse lasteaedade ruumilisi olusid ja nende vastavust laste arvule, samuti lasteaedade projekteerimisega seotud küsimusi Eestis 1969. aastal. Käesolevas töös on kasutatud eeltoodud uurimuse andmeid, mis kajastasid uute lasteaedade projekteerimisega seotud küsimusi.

Koolieelsete lasteasutuste tegevust reguleeriva seadusloome kohta nõukogude okupatsiooniperioodil ei õnnestunud leida ühtegi varasemat uurimust. Koolieelsete lasteasutuste õppekavade kujunemisest on kaitsnud 2004. aastal magistritöö Tartu Ülikoolis J. Treier. Oma uurimustöös kirjeldas ja analüüsis autor muuhulgas lühidalt ka nõukogudeaegseid koolieelsete lasteasutuste programme. Magistritöö põhjal on avaldatud kaastöös M. Jürimäega 2008. aastal raamat „Õppekavad ja lasteaed“. Käesolevas uurimustöös kasutas uurija raamatu teist osa, mis käsitleb lasteaedade õppekavade ajaloolist arengut Eestis.

Eeltoodu alusel võib öelda, et teoreetiline baas, millele antud uurimustöös saaks tugineda on väga vähene ja lünklik. Sellest tulenevalt toetub käesolev ajalooline ülevaade nõukogude okupatsiooniaegsete koolieelsete lasteasutuste seadusloomest, asutamisest ja tegevusest peamiselt arhiiviallikatele.

Lühiülevaade lasteaedade asutamisest Eestis ja Tartumaal enne 1940. aastat

Nagu sissejuhatuses märgitud, on uurija kaitsnud Tartu Ülikoolis 2009. aastal bakalaureusetöö teemal: „Tartumaa koolieelsete lasteasutuste ajaloost 20 sajandi I poolel“. Käesolevas uurimustöös on kasutatud bakalaureusetöö materjale peamiselt koolieelsete lasteasutuste hetkeseisu kirjeldamisel nõukogude okupatsiooniaja alguseks. Toetudes oma eelnevale uurimustööle võib väita, et Eesti koolieelsetel lasteasutustel on pikk ajalugu, mis ulatub 19 sajandi keskpaika.

Eestisse jõudsid Euroopa väikelaste ühiskondlike kasvatusasutuste ideed tänu baltisakslastele, kes olid ka enamuste Eestis 19 sajandil tegutsenud lasteasutuste eestvedajad ja korraldajad. Esimeseks väikelaste kasvatusasutuseks peetakse 1. augustil 1840. aastal paruniproua E. von Üxkülli poolt Tallinnas asutatud Väikelaste Hoiuasutust. 1862. aastal avas lasteasutuse Eesti Abiandmisselts. Just selle asutuse loomisega seostatakse mõiste “lasteaed” kasutuselevõttu Eestis. Nendes asutustes käisid küll eesti lapsed aga õppekeeleks oli enamasti saksa või vene keel, vähemal määral eesti keel. Saksa eeskujud domineerisid aga ka seetõttu, et lasteaednike koolitus toimus algselt Saksamaal. Lisaks olid esimesed Eesti lasteaednike koolitusasutused, nagu prl. Stackelbergi lasteaednike seminar Käru mõisas (asutatud 1870) ja Diakonisside Seltsi väikelaste õpetajate kool Tallinnas, saksakeelsed ning pidid õpilastes, kelleks olid suures osas eesti tüdrukud, kasvatama saksameelsust (Järvekülg, 1940; Torm, 2009).

Tartumaal, nii nagu mujalgi Eestis, hoogustus lasteaedade asutamine 19 sajandi lõpus. 1897. aastal organiseeris M. Hermann (M. Härma - eesti helilooja ja koorijuht) Tartus laste suvise mängukoha, kus pakuti vaestest peredest töötavate vanemate eelkooliealistele lastele õpetust, peavarju ja toitu. Heategevuslike ürituste ja annetuste toel hangitud rahadega õnnestus M. Hermannil mängukoht käigus hoida kaks suve. 1899. aastal mängukoht enam ei tegutsenud (Hermann, 1897; Vahter, 1971).

1905. aastal Põllumeeste Seltsi Lasteaia osakonna poolt asutatud suvelasteaed (hiljem Tartu Lasteaia Seltsi lasteaed) tegutses samadel põhimõtetel ja oli sama korraldusega kui M. Hermannil asutatud ja juhitud laste mängukoht. Mõlema asutuse puhul oli laste õpetamisel-kasvatamisel oluline koht rahvuslikkusel (Mägi, 1935). Erinevalt üldlevinud arvamusest, et esimene rahvuslik lasteaed oli Tartu Lasteaednike Seltsi poolt 1905. aastal asutatud lasteaed, peaks eeltoodust tulenevalt pidama just M. Hermannil poolt 1897. aastal asutatud laste mängukohta rahvusliku lasteaia sünniks.

1910. aastal alustas Tartu Lasteaia Selts eestikeelset ja -meelset lasteaednike koolitamist. Koolituse pedagoogiline osa tugines siiski Pestallozzi – Fröbeli põhimõtetele. Seetõttu olid ka meie rahvusliku lasteaia puhul tuntavad väga tugevad saksa pedagoogilised mõjud (Torm, 1995).

Eesti Vabariigi algusaastatel hakkas lasteaedades domineerima hoolekande kõrval kasvatuslik-õpetuslik pool. Oluliseks pöördeks koolieelsete lasteasutuste arengus sai C. H. Niggoli tegevus Tartus. 1920. aastal avas ta Tartu Õpetajate Seminari juurde Lasteaednikkude Seminari koos harjutuslasteaiaga. Harjutuslasteaeda juhatas C. H. Niggoli tütar M. Niggol. Harjutuslasteaed oli esimene ja tol ajal ainus Eesti lasteaed, mis oli riiklikul ülalpidamisel. Kõik teised lasteaiad olid valdavalt eralasteaiad. 1927. aastal suleti Tartu Lasteaednikkude Seminar Eesti Vabariigi Haridusministeeriumi korraldusel. Põhjuseks toodi lasteaiakasvatavate üleproduktatsioon. Tegutsenud aastate jooksul lõpetas seminari 85 lasteaednikku, kes siirdusid tööle Eesti erinevatesse paikadesse (Tork, 1929; Torm, 1995).

Eesti Vabariigi algusaastaid iseloomustab hüppeline koolieelsete lasteasutuste kasv nii Tartumaal, kui kogu Eestis. Järgnenud kümne aasta jooksul kõikus alaliste lasteaedade arv Tartu linnas vähe. 1927. aastal tegutses 10 ja ka 1937. aastal 10 alalist lasteaeda. Osa lasteaedu lõpetasid tegevuse, samavõrd tekkis neid ka juurde. Tartu maapiirkonnas tegutsesid alalised lasteaiad Elvas (asutatud 1935) ja Kallastel (asutatud 1937). Eesti asutati 5 – 10 uut lasteaeda aastas. Eestis tegutsevatest lasteaedadest asus Tartumaal 1927. aastal ~ 25%, 1938. aastal üle 10% alalistest lasteaedadest (Lepp, 1928, 1939).

1930ndate aastate lõpuks olid koolieelsed lasteasutused valdavalt arenenud hoolekandeaasutustest õppeasutusteks, kus kasvatati lastes eestimeelsust ja toetati laste arengut läbi mängu. Lasteaedade asutamine sõltus peamiselt ettevõtlike inimeste olemasolust, sest lasteaedade asutajateks olid eraisikud või seltsid.

METOODIKA

Uurimustöö koostamisel ja vormistamisel on aluseks võetud Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöödele esitatud nõuded (2012). Samuti on töö ülesehituse ja metoodilise kontseptsiooni loomisel eeskujuks olnud K. Traspergi (2011) doktoritöö, sest eeltoodud üliõpilastööde juhend ei reguleeri piisavalt ajaloolise uurimustöö vormistust.

Kuna tegemist on ajaloolise uurimusega, mis on oma olemuselt kvalitatiivne uurimus, on magistritöö esitatud monograafia vormis. Metodoloogiliselt toetub töö autor hermeneutikale ehk teksti mõistmise teooriale, mille kohaselt süveneb allikates esitatud teksti mõistmine tänu terviku ja osade pidevale ümbermõtestamisele (hermeneutiline ring) (Tool, 2009). Ajaloolise uurimuse puhul on oluline, kuivõrd suudab uurija saavutada objektiivsuse ja mil määral mõjutab uurimistulemusi uurija subjektiivsus. Nii nagu väidab T. Karjahärm (2010) on perspektiiviteooriast lähtuvalt objektiivsus võimalik, sest ajaloo uurimine tugineb ikkagi

tõendusmaterjalidele mitte ei ole ainult ajaloolase looming. P. Ricoeur (2002) leiab, et objektiivsuse tagab korrastatud ja mõtestatud metoodiline mõtlemine, mis tugineb vaatlusele, kriitikale ja analüüsile. Subjektiivsus seevastu avaldub uurijapoolselt allikate, sündmuste, mõjurite valikul, nende tähtsuse hindamisel (Ricoeur, 2002).

Nagu väidab P. Ricoeur (2002), on oluline, et uurija suhtuks uuritavasse objekti kriitiliselt ja analüüsivalt. Seetõttu rakendati objektiivsuse taotluse eesmärgil peamise uurimismeetodina allikakriitikat, mis seisnes nii allika teksti kui ka allikaväliste asjaolude uurimises. Allikaväliste asjaoludena peeti silmas allika tekkimise aega, kohta, autorlust, adressaati, tema eellugu, vormi, usaldus- ja tõendiväärtust (Garraghan, 1946, viidatud Karjahärm, 2010 j). Nagu osutab T. Karjahärm (2010), pole allika usaldusväarsuse kontrollimine, kui puudub võrdlemisvõimalus muude allikatega, sugugi lihtne. Sel juhul tuleb uurijal „oma teadmiste, kogemuste, analüüsivõimele ja intuitsioonile tuginedes ise otsus langetada sündmuste tõenäolise toimumise põhjal“ (lk 223).

Käesolevas uurimuses teostati dokumentide sisuanalüüs, mille käigus vaadeldi dokumente kui kommunikatsioonivahendeid: millal, kelle poolt ja millistes tingimustes on dokument koostatud, mis eesmärgiga ning kellele on suunatud, millega on seotud, millist teavet või andmestikku sisaldab (Laherand, 2008). Sisuanalüüsi käigus võrreldi ka dokumendiga seotud teisi, dokumendile eelnevaid või järgnevaid dokumente ja ajaliselt kattuvaid dokumente.

Võrdlevalt analüüsiti nõukogude perioodi seadusandlust ja selle mõju lasteasutuste asutamisele, kujunemisele ja tegevusele. Võrdlemist teiste riikide ja liiduvabariikidega ei pidanud uurimustöö autor asjakohaseks, sest kogu tegevus toimus kõigis liiduvabariikides ühtsetel alustel ja suures osas sarnaselt. Samuti olid nõukogude suletud ühiskonnas kontaktid muu maailmaga minimaalsed ja seetõttu ei mõjutanud piiritagused arengud eriti Eesti koolieelsete lasteasutuste tegevust.

Uurimisobjektiks olid järgmised koolieelsete lasteasutuste tegevust puudutavad dokumendirühmad:

- arhiividokumendid – Eesti Riigiarhiiv (ERA), Eesti Ajalooarhiiv (EAA);
- seadusandlikud aktid – Eesti NSV Riigi Teatajad, seadusandlike aktide kogumikud;
- artiklid ja teated perioodilistes väljaannetes: ajalehed Postimees 1941 – 1943 (saksa okupatsiooni aeg) ja Edasi 1945 – 1968.

Selleks, et tajuda antud perioodi ajaloolist konteksti ja ühiskondlikke muutusi, töötati läbi ka ajastut puudutavad sekundaarallikad: kirjandus perioodi poliitilistest suundumustest ja riigi ning ühiskonna üldisest korraldusest.

Uuritava perioodi arhiivikogum oli tunduvalt suuremahulisem, kui varasematel perioodidel. See tuleneb nõukogudeaegsest tsentraliseeritud hariduskorraldusest, mis tingis ulatusliku kirjavahetuse ja põhjaliku aruandluse. Läbi töötati 79 arhiivikausta, millest põhjalikumalt analüüsiti 214 arhiividokumenti. Arhiivisäilikud sisaldasid institutsioonidevahelist lasteaedade tegevust puudutavat kirjavahetust, lasteaedade inspekterimise kontrollakte, koosolekute protokolle, statistilisi andmeid, aruandeid. Statistilisse andmetesse ja aruannetesse suhtus uurija kriitiliselt, sest nagu väidavad D. Vsevidov (1999) ja T. Karjahärm (2010) oli nõukogudeaegse statistika ülesanne demonstreerida progressi ja majanduskasvu, kuna ametliku ideoloogia järgi pidid kõik näitajad kasvama. Aruannete esitajad pidid sellega arvestama kui ei tahtnud sattuda nn „musta nimekirja“. Seetõttu võisid statistilised andmed olla võltsitud (Vsevidov, 1999; Karjahärm, 2010).

Esmaallikate ehk arhiivimaterjalide suur maht oli antud töös nii positiivne kui negatiivne. Positiivsest küljest andsid arhiivisäilikud võrdlemisi hea ülevaate perioodi arengutest. Negatiivse poole pealt aga osutus nii suuremahulise arhiivikogumi läbitöötamine esiteks väga ajakulukaks, teiseks oli ühte ja sama aega käsitlevate arhiividokumentide andmetes väga palju lahknevusi, mis tekitas segadust ja nõudis uurijalt subjektiivsete valikute tegemist. Samuti oli arhiivikogum ajaliselt aastate kaupa ebahühtlane. Mõnede aastate kohta (näiteks 1959- 1963) oli säilinud väga põhjalik ja dubleeriv arhiividokumentatsioon, kui samas näiteks 1964. aasta kohta oli materjale väga kesiselt. See raskendas lasteaedade asutamise kohta kogu perioodi hõlmava statistika tegemist.

Peamiselt kasutati Eesti Riigiarhiivi kogusid, milles leidis kõige rohkem arhiivimaterjali nõukogudeaegsest perioodist. Vähemal määral leiti käsitletava perioodi kohta huvipakkuvaid säilikeid Eesti Ajalooarhiivi kogudest.

Seadusandlike akte anti välja nõukogude okupatsiooniperioodil kogumikena, mis hõlbustas nende leidmist ja uurimist ning aitas luua tervikpildi seadusloomest. Allikatena oli nende väärtus suur, sest aitas mõista antud perioodi koolieelsete lasteasutuste üldist- ja igapäevatöökorraldust aga ka arenguvõimalusi.

Perioodilistes väljaannetes avaldatud teemakohane teave toleaege ajakirjanduse tsensuuri tingimustes ei pruugi peegeldada adekvaatselt koolieelsete lasteasutuste seisundit, kuid võrdlus arhiivimaterjalidega täiendab oluliselt arusaamist antud perioodi arengutest. Teemakohased artiklid leiti Eesti Kirjandusmuuseumi bibliograafilise andmebaasi abil ja töötati samas ka läbi huvipakkuvat perioodi käsitlevad ajalehed.

Käesolevas magistritöös on viitamisel üldjuhul kasutatud nii tekstisisesel viitamisel kui ka kasutatud kirjanduse osas Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputööde juhendis (2012)

esitatud nõuded. Kuna antud juhend ei reguleeri arhiiviallikatele viitamist, on selles osas viitamisel aluseks võetud Tallinna Ülikooli Infoteaduste Instituudi üliõpilaste uurimistöode vormistamise juhend (2008), kus on esitatud APA nõuetest lähtuvalt arhiividokumentidele viitamine nii tekstisisiselt kui ka kasutatud kirjanduse loetelu osas. Sellest tulenevalt on käesolevas uurimustöös esitatud tekstisisisel viitamisel säiliku pealkiri (või selle kolm esimest sõna), aasta (või aastate vahemik) ja säilikus asuva dokumendi lehekülje number. Kasutatud kirjanduses on esitatud säiliku pealkiri, daatumid, arhiivi nimi, fondi, nimistu, säiliku number ja lehekülg, kus kasutatud dokument säilikus asub.

Uurimustöö käik

Uurimuse kavandamisel lähtuti T. Karjahärmi (2010) ja H. White (2003) poolt esitatud ajaloolise uurimustöö etappide kirjeldustest, samuti K. Trasbergi (2011) doktoritöös esitatud uurimise etappide kirjeldusest. Dokumentide sisuanalüüsi faasis kasutati M-L. Laherandi (2008) poolt kirjeldatud dokumentide analüüsi põhimõtteid. Eeltoodud autoritele tuginedes viidi uurimustöö läbi neljas etapis:

1. Esimeses etapis püstitas töö autor uurimisprobleemi ja – ülesanded ning asus kaardistama ja kategoriseerima allikaid. Peamisteks allikabaasideks kujunesid Eesti Rahvusarhiivis ja Eesti Ajalooarhiivis leiduvad arhivaalid. Allikate valikul lähtuti piirdatumitest 1940 – 1968 ja teemale vastavatest märksõnadest „koolieelne lasteasutus“, „lasteaed“, „lastesõim“, „lastepäevakodu“. Sarnaselt K. Trasbergi (2011) poolt kirjeldatud tegevusele arhiivis, pidas ka käesoleva uurimustöö autor vajalikuks kopeerida olulisemate allikate sisu, et oleks võimalus erinevate uurimisetappide käigus taaskasutada algsõnastusega allikaid. Ülejäänud allikate sisu konspekteriti uurimispäevikus (Trasberg, 2011).
2. Teises etapis toimus uurimisandmetest esilekerkivate kategooriate loomine, aja- ja territoriaalset printsiipi arvestavate kronoloogiate, loetelude koostamine.
3. Kolmandas etapis viidi läbi sisuanalüüs (Laherand, 2008), mille käigus teostati allikate latentse sisu (tekstides sisalduva põhitähenduse), osaliselt ka nähtava sisu kodeerimine. Selles etapis toimus ka allikates leiduvate andmete võrdlus. Andmete lahknemisel rakendati allikakriitilist lähenemist ja kasutati selle allika andmeid, mille autor oli usaldusväärsem või mille andmed kattusid ka mõne teise allika andmetega.
4. Neljandas etapis toimus tulemuste kirjeldamine ja tõlgendamine narratiivses vormis. Läbi üldistuste ja järelduste formuleerimise leiti kas siis kinnitavad või ümberlünkavad vastused uurimisküsimustele (White, 2003; Karjahärm, 2010).

Uurimise käigus esile kerkinud probleemid

Haridusvaldkonna juhtimisstruktuurid olid keerulised ja muutusid suhteliselt lühikeste ajaperioodide vältel. 1940. aastal moodustati Eesti NSV (edaspidi ENSV) Hariduse Rahvakomissariaadi Kooliosakond, mille alluvuses olid linnade ja maakondade kooliosakonnad. Saksa okupatsiooniajal tegeles haridusküsimustega Eesti Haridusdirektooriumi Haridusosakond, mille alluvuses olid kohalikud maa- ja linnakoolivalitsused. Sõjajärgselt, 1945. aastal, taastus 1940. aasta haldussüsteem aga juba 1946. aasta märtsis reorganiseeriti ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi seadusega rahvakomissariaadid ministeeriumideks. ENSV Hariduse Rahvakomissariaadi Kooliosakond nimetati ümber ENSV Haridusministeeriumiks, kohalikul tasandil tegutsesid täitevkomiteede haridusosakonnad nt Tartu rajooni TSN (Tööraha Saadikute Nõukogu) Täitevkomitee Haridusosakond (Soon, 1987). Lisaks muutusid ka haldusüksuste nimetused (Lisa 1). Kuni 1950. aastani olid vallad, sealt edasi rajoonid (Tannberg, 2009).

Lasteaedade alluvuse paljusus - enamus lasteaedu kuulus ENSV Haridusministeeriumi alluvusse, sõimed kuulusid ENSV Tervishoiuministeeriumi alluvusse, lisaks oli näiteks 1964. aastal Eestis 1 lastesõim ENSV Energeetika Peavalitsuse, 1 lastesõim ENSV Ehitusministeeriumi ja 18 lastesõime ENSV Rahvahariduse nõukogu alluvuses (Eesti NSV Tervishoiuministeeriumi..., 1964, lk 14-16). Alles 1968. aastal viidi lastesõimed ENSV Tervishoiuministeeriumi alluvusest ENSV Haridusministeeriumi alluvusse (Kreekman, 1972). Kolhoosides ja sovhoosides tegutsevad lasteaiad kuulusid ENSV Põllumajandusministeeriumi alluvusse. Asutuste ja käitiste lasteaiad vastava ametkonna ministeeriumi või valitsuse alluvusse. See tegi keeruliseks arhiivimaterjali kogumise ja läbitöötamise, sest aruandlust esitati vastavalt alluvusele, lisaks ka eraldi lasteaedade ja lastesõimede osas. Antud töös käsitlet uurija põhiliselt lasteaedade (hiljem lastepäevakodude) tegevust, sest lastesõimede kui eraldiseisvate asutuste osatähtsus, oli väga väike. Enamikel juhtudel oli lasteaedades üks sõimerühm ja aiarühmad. Samuti kasutatakse käesolevas uurimustöös koolieelsetest lasteasutustest rääkides nimetust „lasteaed“, sest vaatamata lastepäevakodu nimetuse kasutuselevõtmisele 1959. aastal, oli lasteaia nimetus kasutusel edasi nii ametlikes dokumentides kui ka konkreetsete asutuste nimedes.

Tartumaa halduskorraldus muutus suhteliselt lühikese perioodi vältel pidevalt (Lisa 1): 1941. – 1947. aastate arhiivimaterjalides on arvestatud Tartumaa lasteaedadena ka Otepääl, Mustvees, Jõgeval tegutsenud lasteaedu, mis kuulusid Tartumaa koosseisu (Eesti NSV lasteaedade..., 1941, lk 6-7; Lasteaedade 1948.a. plaani..., 1948, lk 41); Elva rajooni andmed olid Tartu rajooni materjalidest eraldi kuni 1963. aastani, siis liideti Elva rajoon Tartu rajooniga (Haridusosakondade 1963.a. aruanded..., 1963, lk 74). Siin tuligi uurijal teha valik. Töös käsitletakse Tartumaana tänapäeval kehtivat haldusjaotust. Et eristada territoriaalses mõttes

Tartu linna ja maad, on kasutatud käesolevas töös maalasteaedade kirjeldamisel mõistet „Tartu maapiirkond“.

Kogu uurimisperioodi vältel töötati läbi hulgaliselt teoreetilist materjali ajaloo uurimise olemusest, ajaloolise uurimustöö ülesehitusest ja metoodikast, sest paraku puudub Tartu Ülikooli haridus- ja sotsiaalteadustes ainekursus, mille käigus võiksid üliõpilased omandada teoreetilised teadmised ajaloolise uurimustöö koostamise kohta.

KOOLIEELSETE LASTEASUTUSTE TEGEVUST REGULEERIVA SEADUSLOOME ARENG JA LASTEAEDNIKE KOOLITUS EESTIS

Koolieelsete lasteasutuste tegevust reguleerivad õigusaktid aastatel 1940 – 1953

Enne nõukogude okupatsiooniga reguleeris koolieelsete lasteasutuste tegevust Eesti Vabariigi „Eraõppeasutuste seadus“, mis võeti vastu Riigikogu poolt 11. oktoobril 1927. aastal. See oli teadaolevalt üldse esimene õigusakt, mille alusel lasteaiad tegutsesid. Eraõppeasutuste seaduse järgi kuulusid lasteaiad õppeasutuste hulka. Lasteaedu võisid asutada ja ülal pidada omavalitsused, juriidilise isiku õigustega eraorganisatsioonid ja –asutused ning täisealised eraisikud (Eraõppeasutuste seadus, 1927). 1930ndate aastate lõpus alustati lasteaiaseaduse väljatöötamist (Torm, 1997) aga vastu võtta seda ei jõutud, sest Eesti okupeeriti.

Nõukogude Venemaal, kus riik võttis koolieelse kasvatus korraldamise enda peale ja tunnistas koolieelse kasvatus vajalikuks lüliks rahvahariduse süsteemis juba novembris 1917, oli 1940. aastaks välja kujunenud ulatuslik koolieelsete lasteasutuste võrgustik. Välja oli töötatud nii organiseerivate- kontrollivate organite süsteem, seadusandlus kui kasvatuspõhimõtted ja juhendid (Käis, 1941). Nii saigi võimalikuks, et kui 1940. aastal Eesti okupeeriti, algas kohe lasteaedade võrgu hoogne väljakujundamine. Elimineeriti kõik olnu ja taheti teha nii, nagu Venemaa kogemus näitas. Kohaliku administratsiooni õigused seadusandluses olid piiratud ja formaalsed sest kõik tähtsamad otsused langetati Moskvas (Karjahärm, 2010). Tolleaegne riigijuht J. Stalin nägi riigi ülesandena noore põlvkonna kasvatamist terveteks ja elurõõmsateks töölisteks, kes on võimelised tõstma Nõukogude Liidu võimsust vajalikule tasemele ja kaitsma teda rinnaga vaenlase kallaletungide vastu (Lastesõimed ja lasteaiad..., 1950).

Esimese sammuna koostati mahukas seadusandlik pakett, mis reguleeris detailselt ja konkreetselt lasteaedade kogu tegevuse (Lisa 2). Esimene neist anti välja ENSV Tervishoiu Rahvakomissari poolt 15. oktoobril 1940. „Lastepäevakodude (imikute päevakodude- lastesõimede) asutamise juhendis“ esitati ruumide loetelu, nõuded ruumidele ja sisustusele. On

huvipakkuv, et magamisruumideks ühele rühmale nähti ette 2-3 väiksemat tuba, mitte üle 4 lapse ühes toas. Laste jaoks oli lasteaia spetsiaalne riietus, mille loetelu esitati juhendis. Juhendiga määrati kindlaks rühmade arv ja laste vanuseline ning arvuline koosseis nendes. Rühmi võis olla ühe asutuse kohta 2-3. Lapsi võeti vastu alates 28 elupäevast. Lasteaia lahtioleku ajaks kehtestati kell 5.30 – 17.00. Esitati personali ametikohtade loetelu, kus enamuse moodustas sõimerühmades meditsiiniline personal, aga oli ka määratud, et töötama peab vähemalt üks kutseharidusega kasvataja (Lastepäevakodude asutamise..., 1940). Eeltoodud nõudmiste põhjal võib väita, et lasteaed pidi välja nägema nagu kodu ja täitma ka sisuliselt kodu funktsiooni.

Lasteaednike kuutöötasu normid kuuetunnise tööpäeva eest kehtestas ENSV Hariduse Rahvakomissar käskkirjaga 25. novembrist 1940. Töötasude määramisel arvestati tööstaaži ja haridustaset. Näiteks oli kõrgharidusega kasvataja töötasu 15 % suurem, kui kesk- ja spetsiaalkeskharidusega kasvatajal. Samuti olid maalasteaedade kasvatajatele määratud töötasu normid väiksemad kui linnalasteaedade kasvatajatel (Käskkiri lasteaednike tasude..., 1940).

ENSV Rahvakomissaride Nõukogu kehtestas määrusega 14. jaanuarist 1941 „Lasteaedade ja laste mängumurude korraldamise korra“, mis oli ühtlasi aluseks kogu järgnevale koolieelsete lasteasutuse tegevuse kohta käivale seadusandlikule paketile. Antud määrusega allutati kõik lasteaia ENSV Hariduse Rahvakomissariaadi järelevalvele. Linnade ja maakondade Rahva Saadikute Nõukogude Täitevkomiteedele ning tööstuslikele kaitistele pandi lasteaedade asutamise ja ülalpidamise kohustus. Lasteaedade asutamine lubati riiklikele ja kooperatiivsetele asutustele ning ettevõtetele, samuti ühiskondlikele organisatsioonidele. Erijuhtudel võis asutada lasteaia lastevanemate grupp, aga selleks oli vaja taotleda kohaliku Hariduse Rahvakomissariaadi luba (Lasteaedade ja laste..., 1941). Sisuliselt keelustati selle õigusaktiga eralasteaedade tegevus.

1941. aasta veebruaris kehtestati kaks õigusakti: „Lasteaedade tegevuse korraldamise juhend“ (Lasteaedade tegevuse korraldamise..., 1941) ja „Lasteaedade kasvatajate ettevalmistuse ja teenistuse juhend“, millega määrati kasvatajatele kvalifikatsiooninõue: vähemalt üldharidus keskkooli ulatuses koos kutselise ettevalmistusega (Lasteaedade kasvatajate..., 1941).

Viimane õigusakt enne saksa okupatsiooniga kehtestati 21. mail 1941. Vastu võetud määrusega määrati lastevanemate osaks lasteaedade ülalpidamiskuludes 26 - 35%, mis olenes pere sissetulekust ühe pereliikme kohta (Lasteaedade ülalpidamise jooksvate kulude..., 1941).

Lasteaedade tegevus oli riiklikult väga konkreetselt reglementeeritud kuid ei jõudnud veel täiel määral rakenduda, sest 1941. aasta augustis algas saksa okupatsioon. Sõjatingimustes tegeldi koolieelsete lasteasutuste asutamist ja tegevust reguleeriva õigusloomega vähe. Samas on märkimisväärne, et just 1942. aastast kehtib lasteaia töötajatele tervisekontrolli nõue. Nimelt

kehtestati Eesti Omavalitsuste Sotsiaaldirektooriumi Tervishoiu Valitsuse poolt kogu lasteasutuse personalile kohustus esitada asutuste juhatajatele arsti poolt välja antud tunnistused tervise seisukorra kohta, milles oli ära märgitud tervislik seisund kopsu-, naha- ja suguhaiguste osas. Korduvatest eeltoodud haigustest tuli informeerida Sotsiaalkuratooriumi Tervishoiu Valitsust. Arstitunnistuste esitamise tähtajaks määrati 15. märts 1942, edaspidi tuli seda teha kaks korda aastas (Lasteaedade aruanded, kirjavahetus..., 1941-1942, lk 151). Kevadel, 1942. aastal andis Eesti Omavalitsuste Haridusdirektor välja määruse, millega pandi kohalikele omavalitsustele, tööstusettevõtetele ja eraorganisatsioonidele kohustus asutada lasteaedu linnades ja asulates. Määruse seletuskirjas rõhutati, et ei saa loota selles küsimuses vaid erasektorile, sest eraisikud ei suuda sõjatingimustes lasteaedu vajalikul määral üleval pidada. Lasteaedade pedagoogide (õppejõudude) tasustamine toimus samadel alustel algkooli õpetajatega (õppejõududega). Lasteaedade võrk kinnitati Haridusdirektori poolt (Lasteaedade aruanded, kirjavahetus..., 1941-1942, lk 96-97).

Saksa okupatsiooniajal jätkas ENSV Hariduse Rahvakomissariaat tegevust NSV Liidu tagalas. Olles naasnud 1944. aastal taas Eestisse, polnud kadunud järjepidevus ja nõukogude võimumasin sai hakata hoogsalt rakendama varem vastu võetud seadusandlikke akte (Soon, 1987).

Stalinismiperioodi kõige olulisemaks õigusaktiks pedagoogide elujärje parandamisel võib pidada 1945. aastal välja antud määrust, millega kindlustati kesk- ja kõrgema haridusega lasteaias kasvatajatele tasuta korterid koos tasuta kütte ja valgustusega (Töölisasulais ja maal ... 1945).

Järgnevatel aastatel seadusandluses olulisi muudatusi ei tehtud. Peamiselt tegeleti koolieelsete lasteasutuste sisulist tööd puudutavate juhendite ja programmide kehtestamisega.

Seadusandlus stalinismijärgsel perioodil aastatel 1953 - 1968

Suuremad muudatused seadusandluses toimusid 1960ndate aastate teises pooles. Uue koolieelse lasteasutuse vormina nähti ette majavalitsuste juurde mängurühmade loomine. 25. jaanuari 1964 määrusega kehtestas ENSV Ministrite Nõukogu majavalitsuste lastemängurühma põhimääruse, milles nähti mängurühma peaesmärgina laste ühiskondliku kasvatuses tõhustamist, järelevalvetuse likvideerimist ja koduperenaiste kaasatõmbamist ühiskondlikult kasulikkusse. Mängurühma tööajaks oli kas osa päevast, 4 tundi ilma söögivaheajata või 6 – 9 tundi koos lõunase söögiajaga. Lapsevanemad tasusid nii personali kui toidukulud, majavalitsuse kanda jäid muud kulud (Majavalitsuse lastemängurühma põhimäärus, 1964). 1966. aasta määrusega ühtlustati majavalitsuste lastemängurühmade lastevanemate tasud lasteaedade tasudega, mis

vähendas oluliselt lastevanemate maksukoormust mängurühmades, aga suurendas majavalitsuste kulusid (Majavalitsuste lastemängurühmades viibivate..., 1966).

1960ndate aastate teisel poolel hakati tähelepanu pöörama erivajadustega lastele. Välja anti ridamisi õigusakte, mis nägid ette erivajadustega laste eraldamise tavaarenguga lastest kas siis erirühmade või erilasteaedade loomisega (Lisa 2). 1967. aastal reguleeriti vaimselt alaarenenud koolieelses eas laste rühmade asutamine sh kinnitati personali koosseis, 1969. aastal kehtestati vastava rühma põhikiri. Laste rühma suuruseks oli 10 last ja koosseisudeks nähti ette ühe rühma kohta 2,0 kasvatajat, 0,25 muusikalist kasvatajat, 0,5 logopeedi ja 1,5 koristajat (Vaimselt vähearenenud lasteaiaaialiste..., 1967; Vaimselt alaarenenud koolieelsete..., 1969). 1968. aasta lõpus määratleti NSVL tervishoiuministri käskkirjaga kõnedefektidega laste asutuste ja rühmade loomine, mille alusel kinnitas ENSV haridusminister „Kõnedefektidega koolieelsete laste asutuse ja rühma põhimääruse“. Eesmärgiks oli laste kommunistlik kasvatamine ja nende kõne parandamine. Nähti ette, et iga rühma kohta on koosseisudes 1,0 logopeedi ametikohta ja rühma varustatakse (lisaks muudele vahenditele) spetsiaalsete logopeediliste õppevahenditega (Kõnedefektidega koolieelsete laste..., 1968).

Põhimõtteliselt tugines kogu hilisem seadusandlus okupatsioonija alguses (1940-1941) väljatöötatud õigusaktidele. Kuigi stalinismijärgne periood tõi kaasa mõningase vabaduse liiduvabariikide seadusandluse korraldamisel, oli koolieelsetelt lasteasutustelt võetud ära vabadus organiseerida oma tegevust kohalikku eripära arvestades. Laiapõhine seadusandlus ei jätnud ruumi isemõtlemiseks ja – otsustamiseks.

Hariduspoliitilised eesmärgid ja õppe-kasvatustöö korraldus alushariduse valdkonnas

Eesti Vabariigi ajal (1918-1940) ei olnud mingit raamdokumenti, mis oleks koolieelsete lasteasutuste õppe-kasvatustööd reguleerinud. Iga asutus valis ise pedagoogilised kasvatussuunad ja meetodid ning planeeris oma tegevuse. Seevastu nõukogudeaegset alusharidussüsteemi iseloomustas äärmine tsentraliseeritus ja ühtlustamine: ühesugune süsteem ja sarnaste õppekavade (programmide) kehtimine kõigis liiduvabariikides. A. Ugaste (2005) märgib, et hariduses oli määraval kohal laste kommunistlik kasvatus, milles olid omavahel ühendatud püüd kehalise täiuslikkuse, vaimse rikkuse ja moraalse puhtuse poole. J. Käis (1941) nägi koolieelse ala arengut läbi leninlik-stalinliku rahvahariduspoliitika järjekindla rakendamise. Ta märgib, et: „Nõukogude võim, vabastades naise sajandeid kestnud rõhumise alt, arendab esmakordselt kogu inimkonna ajaloos tõeliselt laial alusel ühiskondlikku koolieelset kasvatust.“ (lk 14).

Lasteaedadel oli kaks peamist ülesannet: laste kasvatamine kommunismi vaimus ja naiste

vabastamine lastekasvatamise ülesannetest, et nad saaks keskenduda tööle ning ühiskondlik-poliitilisele tegevusele.

Lasteaedade eesmärgid, ülesanded ja korraldus sätestati riiklikult kehtestatud põhikirjade ja programmidega. Esimene lasteaedade põhikiri kehtestati ENSV Hariduse Rahvakomissari käskkirjaga 26. veebruarist 1941. Põhikirjas määratleti lasteaia kui ühiskondliku asutuse eesmärk: “Lasteaed on riiklik nõukogude ühiskondlik kasvatusasutis lastele 3 kuni 7 eluaastani, mille eesmärgiks on kindlustada laste igakülgne areng ja kasvatus kommunismi vaimus. Lasteaed võimaldab ühtlasi naisel – emal osa võtta majanduslikust, riiklikust, kultuurilisest ja ühiskondlik-poliitilisest elust” (Lasteaia põhikiri, 1941, § 1). Tavalasteaeda ei võetud vastu tänapäeva mõistes erivajadustega või nakkusohtlikke (nt tuberkuloos) lapsi, need lapsed nähti ette suunata eri-lastetasutustesse. Muu hulgas sätestati, et töö lasteaias toimub laste emakeeles ja kasvataja töönormiks lastega töös on 6 tundi päevas (Lasteaia põhikiri, 1941) – need põhimõtted kehtivad tänapäevani. Kui rääkida erivajadustega lastest, siis kasvasid need lapsed tõenäoliselt kodus, sest antud ajajärgul, vähemalt Tartumaal, ei ole andmeid ühegi vastava koolieelse lastetasutuse tegevuse kohta.

Nii 1945. aastal kui ka 1950. aastal vastu võetud põhikirjad (Lasteaia põhikiri, 1950; Soon, 1987) ei erinenud eriti 1941. aasta põhikirjast (Lasteaia põhikiri, 1941), ei eesmärgi ega ka lasteaiale seatud ülesannete osas. 1959. aastal EKP Keskkomitee ja ENSV Ministrite Nõukogu poolt kehtestatud „Lastepäevakodu põhimääruses“ muudeti koolieelsete lastetasutuste struktuuri: võeti kasutusele nimetus lastepäevakodu, mis ühendas endas nii lastesõime kui lasteaeda (Lastepäevakodu põhimäärus, 1959). Antud põhimäärusega pandi alus suurte 12-rühmaliste „mammutlasteaedade“ tekkimisele. Alles tänapäeval, 50 aastat hiljem, on mõistetud, et sellise suurusega lasteaiad ei ole laste arengule sobivad ja uued avatavad lasteaiad on projekteeritud tunduvalt väiksemaks. Tartus on näiteks viimastel aastatel ehitatud uued lasteaiad Lotte ja Klaabu 6-rühmalised.

Kui stalinismi ajal olid võimupositsioonidel valdavalt venelased ja kõik materjalid, mis puudutasid haridust, olid suures osas otsetõlge vene keelsest, siis stalinismijärgset „sula-perioodi“ iseloomustab eesti haritlaskonna võimulepääsemine (Sirk, 2004), seda ka alushariduse valdkonnas. Tänu ühiskondlik-poliitilistele muudatustele sai võimalikuks, et 1968. aastal kinnitati koolieelsete lastetasutuste programm, mis oli nõukogude okupatsiooniperioodi esimene ja jäi ka (kuni Eesti taasiseseisvumiseni) viimaseks ainult eestlaste poolt koostatud programmiks. Tähelepanuväärne on see, et 1968. aasta programmi sissejuhatuses pole ühtegi propagandistlikku lauset. Antud programmi võib pidada tänapäeva mõistes õppekavaks, sest selles olid lahti kirjutatud õppe- ja kasvatustegevuse valdkonnad, teemad ning õpisisu laste vanuste kaupa (mida

õpetatakse, näidistemaatika õppeveerandite kaupa, metoodilised juhendid, soovitatav erialane kirjandus). Anti juhised, kuidas läbi viia õppetunde. Eraldi käsitleti koostööd lastevanematega, mille üheks osaks oli laste kodude külastamine. Programmi koostajateks olid teiste hulgas M. Terri ja E. Lootsaar, kes olid saksa kasvatusfilosoofi ja pedagoogikateadlase F. Fröbeli ideede edasikandjateks nõukogude Eestis. Tänu sellele oli 1968. aasta programmis väärtustatud laste mängu, kui koolieelses eas lapse põhitegevust (Terri, 1968; Jürimäe & Treier, 2008). Kuigi antud programmis rõhutati mängu kui koolieelses eas lapse põhitegevuse tähtsust, näitab näidistemaatika esitamine õppeveerandite kaupa ning tundide ülesehitus- ja jaotusplaan, et õppetegevuste läbiviimine oli õppimiskeskne ehk koolilik.

Lasteaedade õppe- ja kasvatustegevuse reguleerimisel programmidega oli nii positiivseid kui ka negatiivseid külgi. Negatiivse poole pealt võib nimetada asjaolu, et pedagoogidelt oli ära võtud võimalus teha oma tööd loominguiliselt ja arvestada laste individuaalsust. Väga konkreetselt olid sõnastatud riigi poliitilised ootused, milles võib näha ka mingil määral positiivsust, sest lasteaednikele oli selge, millises suunas peab liikuma. Positiivne oli see, et ka algajal pedagoogil oli võimalik oma tööd teha „metoodiliselt õigesti“, sest iga samm koos konkreetsete vahenditega (teemakohased mängud, luuletused, jutud jne) oli lahti kirjutatud.

Lasteaednike koolitusest nõukogude okupatsiooniperioodil

Lasteaednike erialane väljaõpe on läbinud keerulise tee, kuid läbi aja on see olnud teooriapõhine ja tuginenud praktikale. Enne 1940. aasta okupatsiooni oli suur osa kutselistest lasteaednikest Eestis oma kutsehariduse omandanud kas Tartu Õpetajate Seminari Lasteaednikkude Seminaris, Tartu Lasteaia Seltsi kursustel, Tallinna Sotsiaal- ja Kodundusinstituudis (enne 1939. aastat Eesti Naisliidu Kodumajanduse Instituut) või E. Lenderi Lasteaednike Eraseminaris. Kõigis neis koolitusasutustes tugines lasteaednike koolitus suures osas F. Fröbeli metoodikale (Torm, 2009).

Nii nagu eelpool mainitud (lk 16), kehtestati 1941. aastal „Lasteaedade kasvatajate ettevalmistuse ja teenistuse juhend“, millega määrati lasteaednike kutsenõuded. Lasteaia juhatajaks võis olla isik, kellel oli lasteaia kasvataja või algkooli õpetaja kutse ja kes oli töötanud koolieelses lasteasutuses vähemalt 2 aastat. Kasvatajaks võis nimetada isiku kes omas kas lasteaikakasvataja või algkooli õpetaja kutset. Konkreetsemalt oli kehtestatud üldkeskhariduse nõue koos kutselise ettevalmistusega, mille kestuseks oli vähemalt 1 aasta. Kasvataja kutse saamiseks pidi isik esitama ENSV Hariduse Rahvakomissariaadi Kooliosakonnale avalduse ja dokumendid, mille alusel väljastati (tingimuste täitmise korral) kasvataja kutset tõendav tunnistus. Samuti kehtestati nii juhataja kui ka kasvatajate tööle nimetamine, olenevalt

lasteasutuse alluvusest, kas siis kohaliku Rahvahariduse osakonna või tööstusliku käitise administratsiooni poolt (Lasteaedade kasvatajate ettevalmistuse..., 1941).

Paraku ei olnud aga nõukogude Eestis veel vastavaid koolitusasutusi loodud. Nii püütigi koolitusasutustes jätkata Eesti vabariigiaegset lasteaednike koolitamist. Tartu Õpetajate Seminari direktor J. Parijõgi taotles 1940. aasta sügisel Hariduse Rahvakomissariaadi Kooliosakonnalt luba avada lasteaednike seminar koos lasteaiaga, esitades ka sellekohase eelarve. Lubati korraldada lasteaednike ettevalmistuse kursused aga lasteaeda avada ei lubatud. Õppurite praktika soovitati korraldada Tartu linna lasteaedade baasil. Parijõgi esitas Kooliosakonnale planeeritava kursuse ainekava, mille mahuks oli 31 tundi nädalas ja mis kestaks 6 kuud. Vastu võtta planeeriti üks grupp (26 osalejat) vähemalt 18aastaseid, keskkooli ja gümnaasiumi eelharidusega tütarlapsi. Vastuseks teatas koolivalitsus, et annab loa kursuste avamiseks 1941. aasta jaanuarist aga tingimusel, et ainekavasse oleks liidetud rida poliitilisi õppeaineid, mõnede teiste ainete mahu vähendamise ja nädalatundide suurendamise arvelt 33 – 34 tunnini (Lisa 3). Koolivalitsus kinnitas ametisse Parijõgi poolt esitatud õpetajad. Kursuste lõpetajad pidid sooritama eksamid kolmes aines: lastepsühholoogia, eelkooli pedagoogika ja lastetervishoid. Riigipoolse esindajana oli planeeritud eksamikomisjoni A. Elango. Lõpetajate hinded (kõikides ainetes) esitati Koolivalitsusele, mille alusel väljastas ENSV Hariduse Rahvakomissariaat lõpetajatele tunnistused (Kirjavahetus Eesti NSV..., 1940-1941, lk 1-3, 20-21,40). Tõenäoliselt töötaski Lasteaednikkude Seminar vaid 1941. aastal, sest edasise tegutsemise kohta arhiivimaterjalides andmed puuduvad.

1940. aastal nimetati ümber endine Kodumajanduse Instituut Tallinna Sotsiaal- ja Kodundusinstituudiks. Kuna E. Lenderi Lasteaednike Eraseminar kui eraõppeasutus suleti, siis anti 1939. aastal eraseminari astunuile võimalus jätkata õpinguid Tallinna Sotsiaal- ja Kodundusinstituudis (Torm, 1997).

Saksa okupatsiooniajal jätkus lasteaednike koolitamine 1941. aastaks reorganiseeritud koolitusasutustes. Lisaks pakuti 1942. aastal kuni kümnele saksa keelt oskavale gümnaasiumi lõpetanud tüdrukule võimalust läbida Saksamaal 2aastased lasteaednike kursused, Saksa riigi kulul. Kursustele saamiseks tuli esitada Eesti Omavalitsuse Haridusdirektooriumile ettenähtud kuupäevaks avaldus, ärakiri kooli lõputunnistusest ja lühike elulookirjeldus. Kui palju soovijaid oli, arhiivimaterjalidest ei selgu, aga on olemas E. Krastini palvekiri kursustel osalemise sooviga, mis jõudis kohale kaks päeva peale tähtaja möödumist ja millele on kirjutatud peale „hilja“ (Kirjavahetus ja statistilised..., 1941-1944, lk 106-107). Sellest tulenevalt võib oletada, et kursustele soovijaid oli piisavalt.

Tallinna Sotsiaal- ja Kodundusinstituudil õnnestus jätkata tegutsemist vaatamata nõukogude- ja saksa okupatsioonide vaheldumisega tekkinud segadustele, ideoloogilistele survele ning sõjast tingitud majanduslikele raskustele. Ajavahemikus 1940 – 1950 muudeti korduvalt asutuse nime. 1947. aastal moodustati eeltoodud instituudi baasil Tallinna Toitlus- ja Eelkoolikasvatuse Tehnikum, uue koolina Tallinna Eelkoolikasvatuse Seminar, mis tänapäeval kannab nimetust Tallinna Pedagoogiline Seminar. Tallinna Eelkoolikasvatuse Seminar pidi kolima pidevalt ühest hoonest teise kuni 1966. aastani, mil valmis uus koolihoone Räägu tn 49. Reeglina toimus lasteaednike ettevalmistus keskkooli baasil ja õpiaeg kestis üks aasta. Erilist väärtust lasteaednike koolitamisel omas see, et erialast pedagoogilist praktikat peeti väga oluliseks lasteaedniku kutse omandamisel. Õppejõududena töötasid teiste hulgas E. Lootsaar, M. Terri ja S. Ernesaks. Aastatel 1949 – 1955 asusid tööle esimesed õppejõud, kes olid omandanud erialase kõrghariduse A. I. Hertzeni nim. Leningradi Pedagoogilises Instituudis (Torm, 1997).

1945. aastal, loodi ENSV Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut (VÕT), mille ülesandeks oli haridusala töötajate kvalifikatsiooni tõstmine, nende metoodiline abistamine ning parimate õpetamiskogemuste kogumine, üldistamine ja levitamine. 1952. aasta juunis kehtestati VÕT-i uus põhimäärus, millega lisandus kabinetide loetellu ka lasteaedade kabinet (Soon, 1987). Lasteaedade metoodilise kabineti eesotsas töötasid Eesti Vabariigi ajast tuntud lasteaednikud M. Terri (juhataja) ja E. Lootsaar (metoodik), kes käisid maakondades lasteaednike pedagoogilist tegevust kureerimas. Ajalehes „Edasi“ avaldati kirjutis nende külaskäigust Tartusse 1961. aastal, kus M. Terri rääkis oma ettekandes lasteaia suvise tööplaani koostamisest ja õppevahendite piisavuse vajalikkusest. Tartu III lasteaia kasvataja H. Lepa tegi ettekande töökasvatusest lasteaias. Õppeaasta jooksul tehtust andsid aru sektsioonide juhatajad M. Makkar, J. Tšentsova, A. Sillaste. Eksponeeritud oli näitus – kasvatajate ja lastevanemate poolt valmistatud tööprotsessi kujutavad loovad mängud, mille hulgast valiti välja paremad tööd vabariiklikule lasteaedade konverentsile (Koos olid lasteaia töötajad, 1961).

Lasteaedade võrk aina laienes, aga nõukogulike koolitusasutuste nappuse tõttu polnud kvalifikatsioonile vastavaid pedagooge vajalikul määral juurde tulnud. Sellest tulenevalt oli vaja riigil kehtestada määrus, mis lubaks kvalifikatsioonile vastavaks lugeda ka varasematel perioodidel (kodanlikus Eestis) hariduse omandanud pedagoogid. 1950. aasta suvel tunnistati ENSV Ministrite Nõukogu korraldusega pedagoogilist haridust tõendavaks dokumendid, mis tõendasid õpetajate seminaride lõpetamist peale 1. jaanuari 1920, samuti andsid kvalifikatsiooni enne 1940. aastat keskhariduse baasil läbitud 2-aastased erialased kursused (Eesti NSV 1945. 1946 ..., 1950). See võimaldas lasteaedades jätkata tööd pedagoogidel, kes olid hariduse omandanud Eesti vabariigi ajal, enne okupatsiooniaega.

Eesti NSV Haridusministeeriumi aruande kohaselt suunati 1954. aasta kevadel pedagoogilistest koolidest ja õpetajate instituutidest 93 noort spetsialisti lasteasutustesse kasvatajateks. Kaugõppes taotles kutset veel 43 kutseta töötajat. Lisaks korraldati sama aasta suvel kasvatajate kuuajalised kursused, milles osales 48 kasvatajat üle Eesti (1954.a. aruanne..., 1954, lk 4). Millistest pedagoogilistest koolidest ja instituutidest konkreetselt räägitakse, eeltoodud aruandest ei selgu. Uurimisandmed näitavad, et vastavaid õppeasutusi töötas 1954. aastal Eestis väga vähe ja seetõttu ei pruugi eeltoodud arvud vastata tegelikkusele.

Esimese ülikoolina Eestis alustas lasteaiaõpetajate koolitamist Tallinna Ülikool, kus 1. septembril 1967 immatrikuleeriti esimene lend päevaõppesse koolieelse pedagoogika ja psühholoogia eriala tudengeid. Konkurss oli suur, soovijaid palju, uuele erialale võeti vastu vaid 25 tudengit. Õppeaeg oli statsionaaris neli aastat, kaugõppes viis aastat. Esimene lend kõrgharidusega eelkoolikasvatajaid lõpetas 1971. aastal, kaugõppes vastavalt 1972. aastal. Mõlemas grupis oli lõpetajaid 25 (Saarits, 1997). Tänapäeval on enamikes Euroopa riikides vaja alushariduse õpetajana töötamiseks bakalaureusekraadi, mis eeldab näiteks Eestis 3aastast õpiaega. Tendents on selles suunas, et tulevikus kehtestatakse koolieelse lasteasutuse õpetajana töötamiseks magistrikraadi nõue, mis eeldab õpiaega 5 aastat (Key Data, 2012).

1968. aastal oli lasteaedu Tartumaal kokku 23, mis eeldas ka tunduvalt rohkemaarvulise pedagoogilise kaadri olemasolu (Tabel 1). Tartu linnas töötas 16, Tartu maapiirkonnas 7 lasteaeda. Igas lasteaia töötas üks juhataja, kasvatajaid oli vastavalt Tartu linna lasteaedades 129 ja maapiirkonnas 19 (Haridusosakondade 1968.a. koondaruanded ..., 1968, lk 5-5p, 17-17p).

Tabel 1. *Pedagoogide haridustase 1968. aastal*

Ametikoht	Pedagoogide haridus	Tartu linn	Tartu maapiirkond
Juhatajad	Erialase haridusega	81,2 %	71,4 %
	Erialane haridus omandamisel	18,8 %	14,3 %
	Erialase hariduseta	0 %	14,3 %
Kasvatajad	Erialase haridusega	47,3 %	73,7 %
	Erialane haridus omandamisel	24,0 %	0 %
	Erialase hariduseta	28,7 %	26,3 %

Allikas: Haridusosakondade 1968.a. koondaruanded ..., 1968, lk 5-5p, 17-17p.

Eelolevast tabelist on näha, et erinevused hariduse osas olid maa ja linna juhatajate vahel minimaalsed. Enamus juhatajaid oli nii Tartu linnas kui maapiirkonnas erialase haridusega. Ilma erialase hariduseta oli Tartu maapiirkonnas vaid üks lasteaia juhataja (14,3%). Kasvatajate osas on erinevus märgatav. Kui maapiirkonnas oli kolmveerand kasvatajatest erialase haridusega, siis Tartu linnas olid vaid pooled kasvatajatest erialase haridusega. Samas, kui arvestada, et peaaegu

veerand Tartu linna kasvatajatest õppisid, siis on erialase hariduse tase nii maal kui linnas peaaegu võrdne (Haridusosakondade 1968.a. koondaruanded ..., 1968, lk 5-5p, 17-17p). Seega võib öelda, et suur osa lasteaedades töötavaid pedagooge olid pedagoogilise ettevalmistuse saanud (või õppisid), aga peaaegu veerand töötavatest kasvatajatest olid pedagoogilise hariduseta, mis võibki olla põhjustanud tänaste lasteaednike hulgas üldlevinud arvamuse, et nõukogude okupatsiooniajal töötasid lasteaedades erialase ettevalmistuseta kasvatajad.

Kui võrrelda lasteaia pedagoogide kvalifikatsiooni 1940. aastal ja 1968. aastal, siis näiteks 1940. aasta sügisel Tartus töötanud 7st juhatajast 6 omasid erialast haridust ja 1 oli gümnaasiumiharidusega. 7st kasvatajast olid ka 6 erialase haridusega ja 1 oli algharidusega nn „praktik“ (Kirjavahetus Tartu linna lasteaedade..., 1940-1941, lk 72-75). Seega, 1940. aastal oli erinevalt 1968. aastast enamusel pedagoogidest erialane haridus. 1940. aastal oli lasteaedu vähe, tänu sellele oli ka erialast ettevalmistust omavaid pedagooge piisavalt. 1968. aastal oli lasteaedu tunduvalt rohkem ja riik ei suutnud tagada piisavat kutsega kasvatajate ettevalmistust.

Kokkuvõte

Nõukogude okupatsiooniga (1940 – 1968) iseloomustas võimu tsentraliseeritus, mis tõi kaasa koolieelsete lasteasutuste tegevuse range regulatsiooni. Kehtestatud õigusaktid määrasid nii lasteaedade asutamise õigused, ülalpidamise korralduse, füüsilise keskkonna kui ka sisulise töö korraldamise põhimõtted. Riiklikult oli reguleeritud töötajate koosseisud, palk, kvalifikatsioon ja tööaeg. See mõjutas otseselt lasteaedade igapäevatöö korraldust, kuna nii riiklikku kui kohalikku järelvalvet teostati asutustes pidevalt ja põhjalikult.

Toimus üleüldine venestamine, mis avaldus vene pedagoogika ja meetodite pealesurumises läbi otsetõlkes esitatud koolieelsete lasteasutuste programmide. Väärtustati laste ühiskondlikku kasvatust kommunismi vaimus, rõhutades füüsilise, vaimse ja moraalse valdkonna tasakaalustatud arendamist. Õppetegevusi viidi läbi koolilike tundidena, milles vaatamata mängu tähtsustamisele oli mängulisust vähe.

Lasteaedade kaadrialasele tööle pöörati suurt tähelepanu, kuid lasteaedniku kutset sai omandada Eestis kuni 1967. aastani vaid mõnes üksikus õppeasutuses. Peamiselt tugines pedagoogilise personali koolitus VÕT-i ja kohalike metoodika kabinetide poolt organiseeritud metoodikapäevadele ja kursustele. Kindlasti võib väita, et olemasolev lasteaednike koolitussüsteem ei vastanud tegelikult lasteaedade vajadusele. Nii ideede tasandil kui ka praktilises tegevuses suudeti nõukogude okupatsiooni tingimustes aastakümnete jooksul anda eesti rahvuslikkusest kantud ja Fröbeli metoodikale toetuvat haridust, sest õppejõududena ja kursustel lektoritena töötasid enne 1940. aastat vabas Eestis hariduse saanud lasteaednikud.

**KOOLIEELSETE LASTEASUTUSTE
ASUTAMINE JA TEGEVUS TARTUMAAL AASTATEL 1940 – 1968**

Nõukogude okupatsiooni esimene aasta 1940 - 1941

Eesti Vabariigi lõpukuudel tegutsevatest lasteaedadest olid enamus kas seltside või eraisikute ülal pidada. Tartu linna 9-st lasteaiast oli vaid 2 lasteaeda linna alluvusega (Andmed lasteaedade ja..., 1940, lk 2-3).

Nõukogude võim ei tunnistanud eraettevõtlust, seega tuli seadustest lähtuvalt lasteaedade süsteem reorganiseerida. Uute, nõukogulike lasteaedade asutamine eeldas suuri investeeringuid mida aga kohe ja kiiresti polnud kusagilt võtta, nii püüti leida lasteaiakohtade loomiseks teisi lahendusi. Juba tegutsevate lasteaedade (eralasteaiad) reorganiseerimiseks leiti mitmeid võimalusi: muudeti lasteaiade nimetust (mänguring), anti lasteaiad lastevanemate komiteede alluvusse või linna alluvusse, pandi ettevõtetele ja majanditele lasteaedade asutamise kohustus.

1940. aasta sügiseks olid lasteaiad reorganiseeritud (Tabel 2). Eestis tegutses kokku 74 koolieelset lasteasutust, neist Tartu linnas 9 ja Tartu maapiirkonnas 2 lasteaeda, Elvas ning Kallastel (Andmed lasteaedade ja..., 1940, lk 13-15). Täiesti uusi lasteaedu ei olnud jõutud veel rajada, seega muudeti lasteaedade alluvussuhet.

Tabel 2. *Reorganiseeritud ja likvideeritud lasteaiad Tartu linnas ja maal 1940. aastal*

Lasteaia nimetus	Ülalpidaja alates august, 1940	Endine omanik	Laste arv	Asukoht
Tartu Linna I Lasteaed	Tartu linn	Tartu linnavalitsus	50	Tartu, Õpetaja 10
Tartu Linna II Lasteaed	Tartu linn	Tartu linnavalitsus	50	Tartu, Karlova park
Lasteaia Seltsi Lasteaed	Lasteaia Selts	Lasteaia Selts	115	Tartu, Jaama 14
Era mänguring	Vanemate kollektiiv	H. Elisto eralasteaed	35	Tartu, Tiigi 10
Era mänguring	Vanemate kollektiiv	B. Jaanvärki eralasteaed	30	Tartu, Gustav Adolphi 18
Era mänguring	Vanemate kollektiiv	R. Karma eralasteaed	30	Tartu, Riia 129
Era mänguring	Vanemate kollektiiv	O. Rammuli eralasteaed	25	Tartu, Riia 119-2
Vene mänguring	Vanemate kollektiiv	Vene sõjapõgenike ja vaeste abistamise Selts	50	Tartu, Magasini 1
Juudi lasteaed	Juudi Kultuuriorganisatsioon	Ei ole andmeid varasemast tegevusest	18	Tartu, Aleksandri 49
Elva lasteaed	Elva linn	Elva Naisselts	50	Elva, Pikk 7
Kallaste lasteaed	Vene Hariduse ja Heategevate Seltside Liit (esialgu)	Vene Hariduse ja Heategevate Seltside Liit	75	Kallaste

Tartu Maarja Koguduse Lasteaed	likvideeritud	Eesti Ev. Lutherliku Kiriku Sotsiaaltöö Toimkond	-	Luunja mõis
Tartu Kristlike Noorte Naiste Ühingu Lasteaed	likvideeritud	Tartu Kristlike Noorte Naiste Ühing	-	Tartu, Suur-Turg 3

Allikad: Kirjavahetus Tartu linna lasteaedade..., 1940-1941, lk 72-75; Andmed lasteaedade ja..., 1940, lk 2-3.

Arhiivi dokumentides esitatud andmetes on tegutsenud lasteaedade osas teatud vasturääkivusi. Eeltoodud tabelist on näha, et esialgu nimetati Tartus viis eralasteaeda ümber mänguringideks ja anti lastevanemate ülal pidada. Tegevust said jätkata ka seltside lasteaiad. Samas oli teavitatud linna Koolivalitsuse poolt linnaelanikke ajaleheartikli vahendusel, et mänguringidena tegutsemiseks anti luba vaid kolmele Tartu lasteaiale: Riia 129 tegutsenud R. Karma, Tiigi 10 tegutsenud H. Elisto ja Gustav Adolphi 18 tegutsenud B. Jaanvärki lasteaedadele (Lasteaiad – mänguringideks, 1940). Kirjavahetus linnavalitsusega aga näitab, et kuna lastevanematele oli lasteaedade ülalpidamine sõja tingimustes majanduslikult väga raske, siis taotlesid Tartu 5 lastevanemate kollektiivide poolt ülalpeetavat mänguringi linnalt 50 krooni toetusraha kuus (ühe asutuse kohta), ehk siis 600 krooni aastas (Kirjavahetus Tartu linna lasteaedade..., 1940-1941, lk 16). Erinevus on ka Luunja mõisas tegutsenud lasteaias osas. 1940. aastal tegutsenud lasteaedade nimekirjas on märgitud see lasteaed Eesti Ev. Lutherliku Kiriku Sotsiaaltöö Toimkonna ülalpidamisel oleva lasteaiana. Emade- ja lastekaitse ning hoolekande asutiste nimekirjas (1940) on märgitud, et alates 1939. aastast tegutses Luunja mõisas A. Vooremaa poolt ülalpeetav lasteaed (Andmed lasteaedade ja..., 1940, lk 3, 31). Uuriija peab tõenäoliseks, et tegemist oli ühe ja sama lasteaiaga.

1940. aasta augustis toimus Tartus linnavalitsuse korraldusel kõigi Tartu käitiste juhatuste ja töölisnõukogude esindajate nõupidamine lasteaedade asutamise küsimustes. Tuli lahendada probleem, kuhu panna juba eeloleval sügisel koolieelses eas lapsed. Linnavalitsus oli koostanud uute lasteaedade ja -sõimede rajamise projektid ning saatnud need kinnitamiseks Tallinna. Uued lasteasutused olid planeeritud Jaama tänavale, Karlova mõisa, Tamme linnaossa ja Kroonuaia tänavasse. Uute lasteaedade valmimine võttis aga aega, seetõttu oli linnavalitsusel ettepanek avada lasteaiad ajutistes ruumides. Tõstatati küsimus – kes peaks tegelema lasteaedade asutamisega, kas käitised või linnavalitsus? Otsustati, et linnavalitsus algatab asutamise ja arvestab käitiste seisukohti (Arutati lastepäevakodude..., 1940).

Vastavalt ENSV Hariduse Rahvakomissariaadi Kooliosakonna juhataja ringkirjale 6.detsembrist 1940, tuli kõigil kohalikel osakondadel saata juba 16. detsembriks lasteaias võrgu 1941. aasta arendamise ja täitmise kava (võrgukava). Tartu lasteaedade võrgukavas oli

planeeritud organiseerida 1941. aastal 10 lasteaeda: kuus Tartu Linna Rahvahariduse Osakonna, kaks lastevanemate komiteede, üks Riigi Metsatööstuse ja üks Ropka linnaosa käitiste ülalpidamisel olev lasteaed (Kirjavahetus Tartu linna lasteaedade..., 1940-1941, lk 72-75).

1941. aasta jaanuariks oli tehtud järjekordsed muudatused Tartu lasteaedade osas. Likvideeriti Riia 129 tegutsenud endine R. Karma eralasteaed ja Aleksandri 49 tegutsenud Juudi lasteaed. Lisaks kahele linna ülalpidamisel olnud lasteaiale munitsipaliseeriti Lasteaia Seltsi Lasteaed (Tartu linna V. Lasteaed) ja lastevanemate kollektiivi ülalpidamisel olnud Vene mänguring (Taru linna III. Lasteaed). Lastevanemate kollektiivide ülalpidamisele jäid veel O. Rammuli juhitud mänguring Riia 119 ja H. Elisto ning B. Jaanvärki ühendatud mänguring asukohaga Tiigi 10. Tegutsemist alustas Ropka linnaosa käitiste lasteaed Tähe 143. Üheksast 1940. aasta sügisel reorganiseeritud lasteaiast jäi töötama seitse. Tartu maapiirkonnas oli Tartu Maakonna Rahvahariduse osakonnas registreeritud kaks lasteaeda: Elva ja Kallaste linna lasteaiad (Eesti NSV lasteaedade võrk...1941, lk 2-3, 6).

Arhiivimaterjalides on avamisteed veel kahe Tartu lasteaia kohta: 30. märtsil 1941 avas lasteaia 30-le lapsele Tartu Õlletehas. Avati 2 rühma. Juhatajaks määrati O. Vasapuru, kes omas lasteaedniku kutset. Lisaks töötasid 1 kasvataja, 1 keetja, 1 koristaja. Samal kuupäeval teatas lasteaia avamisest asukohaga Sõbra 56 Tartu Laevatehas. Laevatehase tööliste lastele oli selles lasteaias kohti 40 (Lasteaedade aruanded, kirjavahetus..., 1941-1942, lk 26-27). Paraku saksa okupatsiooniaegses statistikas neid lasteaedu edaspidi nimetatud ei ole.

Koolieelses kasvatuses toimus 1940. aastal riigikordade vahetumisega murrang, mis puudutas nii kasvatusmeetodeid kui vorme. Selleks, et kohanduda uue ühiskonna vajadustega, otsustas Koduse Kasvatuse Instituut (mis tegutses kuni 1941. aastani) kokku kutsuda töörühma, kuhu kuuluksid lasteaedade töötajad või need, kes kavatsevad lasteaeda tööle asuda. Töörühma juhiks oli Tartu lasteaedade uus organisaator Kaldre. Ülesandeks oli tutvuda NSVL-s väljakujunenud koolieelse kasvatusaluste ja meetoditega, mida tuli hakata rakendama ka Tartu lasteaedades. Töörühm alustas tööd 1940. aasta septembris (Asutatakse koolieelse kasvatuselise töörühm, 1940). Töörühma edasise tegevuse kohta andmeid ei ole.

Saksa okupatsioon aastatel 1941 - 1944

Saksa okupatsioonija alguseks tegutses Tartus 7 linna lasteaedade võrku kuuluvat lasteaeda, kolm käitiste lasteaeda ja üks vanemate kollektiivi poolt ülalpeetav lasteaed. Kohti oli kõigis lasteaedades kokku 630-le lapsele. Peaaegu kõigis lasteaedades oli majanduslik olukord väga kehv sealhulgas ruumide ja sisseseade osas. Samuti oli vanematel raskusi lasteaiatasude maksimisega. Lapsed võeti lasteaedadest ära ja seetõttu oli oluliselt kasvanud tänaval järelvalveta

hulkuvate, nälgunud laste arv (Kirjavahetus ja statistilised andmed..., 1941-1944, lk 104; Lasteaedade aruanded, kirjavahetus..., 1941-1942, lk 77-77p).

Mitmed nõukogude okupatsioonieelsed eralasteaiad soovisid taastada oma endist staatust. 1941. aasta sügisel palus A. Pavlova Tartu Linna Koolivalitsuselt luba avada taas vene keelne eralasteaed 22-le lapsele, Magasini 1, kus olid lasteaiale sobivad ruumid ja sisseseade olemas. Koolivalitsus taotles omakorda A. Pavlova avalduse alusel luba eralasteaia avamiseks Julgestuspolitsei ülemalt. 1942. aasta jaanuaris saadeti vastus, milles märgiti, et A. Pavlova poliitiline usaldusväärsus on julgestuspolitsei uurimise all (Lasteaedade aruanded ja kirjavahetus..., 1941-1942, lk 156). Võib oletada, et lasteaia asutamiseks luba ei saadud, sest 1942. aasta sügisel tööd alustanud lasteaedade nimekirjas Magasini 1 asuvat lasteaeda ei ole nimetatud.

Sakslased ei olnud küll eraettevõtluse vastu aga ei soosinud, sõjast tingitud majanduslikult raskel ajal, lasteaedade ülalpidamist eraettevõtjate poolt. Sellest tulenevalt on näha, et 15. septembrist 1942 alustasid tööd jätkuvalt 7 linna ülalpidamisel olnud lasteaeda: I. Lasteaed – Tähe 2, II. Lasteaed – Karlova mõis, III. Lasteaed – Taarapuiestee 8, IV. Lasteaed – Gustav Adolphi 53, V. Lasteaed – Jaama 14, VI. Lasteaed – Tallinna 63, VII. Lasteaed – Aia 38 (Kirjavahetus ja statistilised andmed..., 1941-1944, lk 119). Käitiste ja lastevanemate poolt ülalpeetavate lasteaedade kohta andmed puuduvad.

Lasteaedade arv oli kahtlemata ka sõjaperioodil ebapiisav. Suur nõudlus lasteaiakohtade järele oli tekitanud olukorra, kus kasvataja pidi üksinda tegelema 30 – 35 lapsega. Kõigis lasteaedades olid järjekorrad (Tabel 3). Kasvatustööga rühmas pidid tegelema ka juhatajad. Selleks, et teha pedagoogiliselt head tööd, peeti normaalseks laste arvuks 10 – 16 last ühe kasvataja kohta, maksimaalselt 20 last ühe kasvataja kohta (Kirjavahetus ja statistilised andmed..., 1941-1944, lk 172-172p, 173-173p).

Tabel 3. Kasvatajate ja laste suhtarv Tartu linna lasteaedades 1942. aastal

Lasteaia nimetus	Kasvatajate arv sh juhataja	Laste arv	Lapsi kasvataja kohta	Järjekorras olevate laste arv
Tartu Linna I Lasteaed	2	60	30	30
Tartu Linna II Lasteaed	3	67	22	15
Tartu Linna III Lasteaed	2	60	30	5
Tartu Linna IV Lasteaed	2	57	28	3
Tartu Linna V Lasteaed	3	52	17	7
Tartu Linna VI Lasteaed	2	45	22	5
Tartu Linna VII Lasteaed	2	70	35	17

Allikas: Kirjavahetus ja statistilised andmed..., 1941-1944, lk 172-172p.

Eelolevast tabelist näeme, et kõige paremas olukorras oli linna V Lasteaed, kõige raskem aga oli linna VII Lasteaias, kus ühe inimese valvata ja õpetada oli 35 last korraga. Kui arvestada, et juhataja ei töötanud rühmas kogu oma koormuse ulatuses, siis tuleb laste suhtarv ühe kasvataja kohta veel suurem. Kohta ootavate laste järjekord oli kõige suurem linna I Lasteaias, kõige väiksem linna IV Lasteaias, kus peaaegu kõik lapsed oli suudetud vastu võtta. Tartu Linnavalitsus mõistis olukorra tõsidust ja saatis Tartu Sisedirektorile taotluse kasvatajate arvu suurendamiseks 1 kasvataja koha võrra viies linna lasteaias. Samuti märgiti, et lapsi ei suudeta ära mahutada olemasolevatesse lasteaedadesse nii kasvatajate vähesuse kui ka ruumipuuduse tõttu. Lasteaed oli aga lastele hädavajalik esmajoones just seetõttu, et paljudes kodudes oli külm ja ei olnud toitu. Sisedirektoriumi Haridusosakonna vastuses öeldi, et kuna kasvatajate arvu normi pole kehtestatud ja linnavalitsus maksis ise kasvatajatele palka, siis linnavalitsus ise ka otsustas, mitu kasvataja kohta ta olemasolevate vahenditega juurde saab luua (Kirjavahetus ja statistilised andmed..., 1941-1944, lk 172-172p, 173-173p). Järelikult abi kõrgemalt poolt lasteaedade tegevuse normaliseerimiseks ei antud.

1943. aasta aruandest Eesti Statistika Valitsusele on näha, et lasteaedade arv Tartus ei olnud võrreldes 1942. aastaga muutunud. Lapsevanemad maksid lasteaias koha kasutamise eest õppemaksu 2 – 3 marka kuus. Konkreetse maksu suuruse kehtestas iga lasteaed ise (Lasteaedade 1941-1944.a. statistilised..., 1941-1944, lk 28-32).

Tartu maapiirkonnas tegutsenud lasteaedade kohta saksa okupatsiooniperioodil andmed puuduvad. Võib oletada, et nii Elva, kui Kallaste lasteaed suutsid tegutseda vaatamata majanduslikult rasketele sõjatingimustele, sest 1945. aastal on andmed nende lasteaedade tegevuse kohta taas olemas.

Sõjaperioodil oli lasteaedade kõige suuremaks probleemiks toidu ja muu esmatarbekaubas nappus. Arhiivimaterjalidest on näha, et peeti pikka kirjavahetust lasteaedade, Tartu Tervishoiuosakonna ja Koolivalitsuse vahel toiduainete üleandmise kohta lasteaedadele (Kirjavahetus Tartu linna Tervishoiuosakonnaga..., 1942, lk 1-24). Aga ka linn oli raskustes ja nii taotleti 1943. aasta aprillikuus Sisedirektoriumi Omavalitsuse Osakonnalt luba linna lastesõimede ja tütarlaste internaadi üleandmiseks Eesti Rahva Ühisabile. Sisedirektoriumilt tulnud vastusest selgub, et Ühisabi ülalpidamisele lubati vaid tütarlaste internaat (Linnapea otsus ja kirjavahetus..., 1943, lk 1-8).

Järeilvalvet teostati ainult lasteasutuste majandustegevuse üle. 1942. aasta septembris revideeris Tartu Linna Revisjonikomisjon lasteaedade kassasid, arvepidamist ja majanduslikku tegevust. Seitsmest lasteaiast neljas tunnistati arvepidamine puudulikuks, ülejäänud kolmes

lasteaias hinnati see rahuldavaks. Üldise puudusena märgiti, et kuna lasteaedades ei peetud arvestust lastevanemate poolt makstava lasteaia tasu osas, siis ei olnud võimalik revideerimisel tuvastada, kas kõik olid maksnud ja kui palju oli maksust vabastatud. Seda ei osanud ka lasteaedade juhatajad öelda. Ükski lasteaed ei täitnud Eesti Omavalitsuse Sisedirektooriumi poolt kehtestatud linnade eelarvete ja aruannete koostamise ning raamatupidamise juhiseid (Lasteaedade aruanded, kirjavahetus..., 1941-1944, lk 202-205). Peamise põhjusena nähti juhatajate lohakust, hooletust ja vastutustundetut suhtumisest oma ülesannetesse. Näiteks alustas 1943. aasta juunis Tartu Politseiprefektuur Tartu I. Lastesõime revideerinud komisjoni ettepanekul juurdlust juhataja vastutusele võtmiseks. Juurdluse käigus vabastati juhataja ametikohalt (Tartu I lastesõime revideerimise..., 1943-1944, lk 1-1p, 16).

Sõjaperiood oli lasteaedadele raske aeg. Nappis nii toitu, riideid, esmatarbevahendeid kui kütet, mistõttu lasteaedade sisulise tegevuse osas antud perioodil erilisi arenguid ei toimunud. Vaatamata lasteaiakohtade puudusele, ei suudetud raske majandusliku olukorra tõttu lasteaedu juurde asutada.

Stalinismiaeg 1944- 1953

1945. aastaks oli Tartus tegutsema jäänud 5 linna ülalpidamisel olevat lasteaeda. Kui 1943. aasta statistikas eksisteeris veel Tartus 7 lasteaeda, siis sõjakeerises olid 2 nendest tegevuse lõpetanud. Tartu linna lasteaedade inspektor Eichleri teatel töötasid 1945. aasta sügisel Linnavalitsuse alluvuses Tartu I. Lasteaed Tähe tn. 2 (endine Õpetaja tn), Tartu II. Lasteaed Taarapuiestee 8, Tartu III. Lasteaed Jaama tn. 14, Tartu IV. Lasteaed Kalevi tn. 15 ja vene õppekeelega Tartu V. Lasteaed Aida tn. 5 (Eichler, 1945). Kahe lasteaia sulgemisega seoses muutus lasteaedade numeratsioon. Näiteks endine Jaama tn 14 tegutsenud Tartu V. Lasteaed oli nüüd Tartu III. Lasteaed.

Väikelinnades tegutsesid lasteaiad jätkuvalt Elvas ja Kallastel. Elva I Lasteaed alustas tööd 1945. aastal uues asukohas, nn Jänese suvilas. Lapsi oli 15 ja töötajaid 3. Lasteaeda juhatas M. Tello (Elva Lasteaed Murumuna..., 2010). Tegevust jätkas 1937. aastal asutatud Kallaste lasteaed, mis 1946. aastal koliti Võidu tn 30 majja (Vene, 2011).

1944. aasta sügisel organiseeriti lasteaed Nõos, juhatajaks määrati L. Prima. Lasteaia kasutuses oli kortermajas kaks tuba ja köök. 1948. aastal kolis Primade perekond Nõost ära ja lasteaeda määrati juhutama M. Looper (Marand, 2004). Sootaga sovhoosi lasteaia koosseisude registreerimise kaarti alusel on näha, et 1945. aastal oli asutatud lasteaed ka Tartumaal, LähTEL (Sootaga sovhoosi lasteaia..., 1945, lk 1), aga rohkem arhiividokumente selle lasteaia tegutsemise kohta ei leitud. Endine Sootaga sovhoosi direktor A. Kree (2006) väitis, et see

lasteaed tegutses vaid aasta, sest lapsi ja ka raha ei olnud, samuti oli lasteaed väga halvas seisus, lagunevas hoones.

1948. aastal pidid täitma kõik tegutsenud lasteaiad aruandevormi nn „Lasteaia passi“. Teiste hulgas on arhiividokumentidena säilinud kuus Tartu maapiirkonnas tegutsenud lasteaiad: Kallaste linna Lasteaed, Kolkja Lasteaed, Mehikoorma Lasteaed, Alatskivi valla Nina Lasteaed, Nõo Lasteaed, Elva Linna Lasteaed. Passis on esitatud lasteaiad statistilised andmed (Tabel 4). Lasteaedade ülalpidajaks oli Tartumaa Täitevkomitee Haridusosakond. On huvipakkuv, et kõigi lasteaedade asutamisaegaks oli märgitud 1945. aasta kuigi on teada, et nii Kallaste kui Elva lasteaiad alustasid tegevust juba tunduvalt varem. Kõik lasteaiad asusid kas lasteaiad juhataja korteris (3) või eramajas (Lastekodude ja lasteaedade passid, 1948, lk 22-23, 33-36, 39-40, 43-46).

Tabel 4. Tartu maapiirkonnas 1948. aastal tegutsenud lasteaedade andmed

Lasteaia nimetus	Aadress	Rühmade arv	Kohtade arv	Laste arv	Pedagoogide sh juhataja	Muu personal
Kallaste linna Lasteaed	Tartu tn 30	2	50	38	3	4
Elva Linna Lasteaed	Pikk tänav 7	2	50	45	3,5	3,5
Nõo Lasteaed	Nõo alevik, Veski tn 12	1	20	17	2	2
Alatskivi valla Nina Lasteaed	Nina küla	1	40	25	2	2,5
Mehikoorma Lasteaed	Mehikoorma	1	20	15	2	1
Kolkja Lasteaed	Kolkja küla	1	25	15	2	2

Allikas: Lastekodude ja lasteaedade passid, 1948, lk 22-23, 33-36, 39-40, 43-46.

Eelolevast tabelist on näha, et maapiirkonnas tegutsesid 1-2 rühmalised lasteaiad. Erinevalt Tartu linnast, kus oli suur lasteaiad kohtade puudus, olid maapiirkonnas kõik lasteaiad alatäituvusega. Sellest tulenevalt suletigi mõned aastad hiljem (1949) nii Nõo (Marand, 2004) kui ka Mehikoorma lasteaiad. Kasvatajate ja laste suhtarv oli väga hea, eriti üherühmalistes lasteaedades, olles keskmiselt 8 last kasvataja kohta. Passides toodud andmete põhjal on näha, et valdavalt osal juhatajatest ja kasvatajatest puudus erialane haridus. Pedagoogiline keskharidus oli vaid Elva Linna Lasteaia juhatajal. Kallaste, Mehikoorma, Nina ja Kolkja lasteaedades toimus kasvatustöö vene keeles (Lastekodude ja lasteaedade passid, 1948, lk 22-23, 33-36, 39-40, 43-46; Lasteaedade 1950.a. plaani..., 1950, lk 18).

1950. aastal kehtestatud eeskirjaga „Lastesõimede ja lasteaedade loomine kolhoosides ning sovhoosides“, loodeti hoogustada lasteaedade asutamist maal (Lastesõimed ja lasteaiad..., 1950). Seda eeskirja aga ei täidetud. Tartu Rajooni Täitevkomitee Haridusosakonna juhataja andis 17.vebruaril 1950 välja korralduse, millega kohustas kolhoose selgitama naiskomisjonide

kaudu välja, kui palju on kolhoosis 0 – 7 aastaseid lapsi. Iga kolhoos pidi määrama lasteaia asutamise eest vastutava isiku (juhataja) ja esitama andmed etteantud vormi järgi. Anti ka soovitus, et kui ühes kolhoosis on vähe lapsi, siis võib organiseerida lasteaia mitme kolhoosi peale. Tartumaa vallad saatsidki oma piirkonna kolhooside andmed. Kui teised vallad esitasid andmed ja ka vastutavad isikud, siis Äksi valla Täitevkomitee esimees teatas, et nende 7 kolhoosis oli koolieelseid lapsi kokku 67 aga ükski kolhoos ei kavatsenud lasteaeda teha. Selleks, et kindlustada lasteaedade asutamine, korraldas ENSV Tervishoiu- ja Haridusministeerium Tartus, Aia tn 19, viie-päevase seminari kolhoosides organiseeritavate lastesõimede- ja aedade tulevastele juhatajatele ja kasvatajatele (Kirjavahetus laste mänguruumide..., 1950, lk 16, 19, 39, 87).

Ajakirjanduses hakati avaldama maalasteaedade teemal nii üleskutseid, kui kriitilisi/noomivaid artikleid. Tartu Rajooni Täitevkomitee Haridusosakonna juhataja G. Juha (1951) märgib, et Tartu rajooni kolhoosides oli 1951. aastal üle 150 kolhoosi liikme, kes tööst osa ei võtnud. Peamiselt olid need naised, kellel polnud lapsi töölemineku ajaks kuhugi panna. Kuigi 1951. aasta augustis võeti vastu Tartu Rajooni TSN Täitevkomitee otsus, millega kohustati põllumajandus-, haridus- ja tervishoiuosakonda kolhoosides, kus on vähemalt 10 koolieelses eas last, organiseerima lasteasutusi ning anti juhtnõõrid selle läbiviimiseks, ei olnud seda otsust täidetud. Rajooni Täitevkomitee tegi Põllumajandusosakonna juhatajale hoiatuse ja märkis ära ka teiste osakondade juhatajate ükskõikset suhtumist. Kolhoosid pidid 1952. aasta eelarvetes ette nägema kulud lasteaedade asutamiseks (Juha, 1951). Edasine aga näitab, et vaatamata võimuorganite survele ja aktiivsele kihutustööle, edenes lasteaedade asutamine maal väga aeglaselt.

Tegutsevatel lasteaedadel oli nii kaadrialaseid kui majanduslikke probleeme, mida kajastavad mitmed lasteaedade inspekteerimise aktid. Kõige tõsisemad puudused, mis viisid lasteaia juhataja vallandamiseni, avastati 1952. aastal EKP Elva Rajoonikomitee inspektori poolt teostatud järelevalve käigus Ulila Turbatööstuse lasteaias. Inspekteerimise aktis toodi välja rida probleeme lasteaia töös: toiduainete nappus, laste voodipesu oli pikemat aega pesemata, lasteaia juhataja käitus alluvatega toorelt, märatses ja kasutas laste kuuldes lubamatuid väljendeid, lasteaed oli kütmata sest juhataja oli jaganud küttepuid oma tuttavatele. Naiskomisjon oli varasemalt korduvalt tähelepanu juhtinud juhataja hoolimatule suhtumisele lasteaeda ja lastesse, aga see ei olnud kaasa toonud soovitud muutusi (Ulila turbatööstuse lasteaia..., 1952, lk 1-1p).

Tartu linnas tegutses 1950ndate aastate alguses jätkuvalt 5 linna lasteaeda. 1950. aastal avati Tartu Naha- ja Jalatsikombinaadi lasteaed (tänapäevane Tartu Lasteaed Midrimaa), asukohaga Vanemuise 28. Märkimisväärne on see, et lasteaia hoonet ei ehitatud tüüpprojekti järgi vaid

projekt telliti arhitekt J. Maadlalt. Esialgu tegutses vaid üks rühm, aasta hiljem avati ka teine lasteaiarühm (Aunbaum, 2006).

Lasteaedade majandamisega seotud probleemid ei olnud lõppenud. See tingis selle, et 1953 aastaks ei olnud, vaatamata võimuorganite survele, lasteaedu Tartumaal oluliselt juurde asutatud.

Nõukogude okupatsioon aastatel 1953 - 1968

ENSV haridusministri asetäitja J. Tohver esitas ENSV Ülemnõukogu Presiidiumile aruande uute lasteaedade ehitamise plaani täitmise kohta seisuga 1. juuli 1954. Selles märgitakse et lasteaedade asutamine kogu Eestis ei lähe plaanipäraselt. Poole aastaga oli täidetud vaid 21,5% aastaplaanist. Peamiste põhjustena märkis ta ehitusorganisatsioonide loidust ja tehnilise järelevalve puudumist. Olemasolevate lasteaedade normaalset tööd takistas ruumipuudus, mis ei võimaldanud kõiki kohta vajavaid lapsi vastu võtta. Teiste hulgas märgitakse ka Tartu lasteaedu, kus lasteiaa ruumides elasid elanikud, keda kohalik täitevkomitee polnud suutnud ümber paigutada, et vabastada ruumid lasteiaiale. Lasteaedade juhtimise ja õppe-kasvatustöö kvaliteet oli paranenud aga jätkuvalt oli puudus toiduainetest ning mänguvahenditest. Maapiirkondades oli lasteaedade arv võrreldes 1953. aastaga lausa vähenenud. Peamise põhjusena, miks lasteaedade loomine maal seisis, nähti kolhooside juhtkondade passiivsust kuna alahinnatakse lasteasutuste kaadri väljaõppe vajadust ja lasteiaa osatähtsust üldse. Tervishoiuministeeriumile heideti ette, et lasteaedadesse ei olnud tööle määratud meditsiiniõdesid, kuigi vastav seadus kehtestati juba 1953. aasta kevadel. See olukord halvendas oluliselt laste meditsiinilist teenindamist lasteaedades (1954.a. aruanne uute lasteaedade..., 1954, lk 2-6). Eeltoodud aruandes toodi välja väga konkreetset nii lasteaedade asutamise kui tegevusega seotud probleeme, mis näitab, et kõik mis nõukogudeajal avaldati, ei pruugi olla idealiseeritud või paremate tulemuste näitamiseks võltsitud.

Range reglementatsioon, mis iseloomustas nõukogudeaegset alushariduse korraldust, eeldas ka rangete kontrollimehhanismide olemasolu. Järelevalvet lasteaedade tegutsemise ja nendes tehtava sisulise töö üle teostati järjepidevalt ja süsteemselt. 1957. aastal avati Nõgiaru lasteaed, mis suleti juba 1959. aastal, peale ENSV põllumajandusministeeriumi ja kohaliku haridusosakonna poolset inspekteerimist, nii majanduslikult kui kaadrialaselt ebarahuldavate tingimuste tõttu (Toimik sovhoosi lastepäevakodu..., 1959, lk 7-9). 1959. aastal avati Ulila Lastepäevakodu uues hoones. Üleandmis- vastuvõtmise aktis on märgitud ehitushindeks „rahuldav“ (Aktid, mis on koostatud..., 1959, lk 8). See näitab, et isegi kui lasteiaad avati uutes hoonetes oli ehituskvaliteet väga madal ja kohe tuli hakata tegelema ehitusprobleemide likvideerimisega.

Majanduslikud probleemid olid Kuuste sovhoosi Lastepäevakodul (tänapäevase Roiu lasteaed). Tartu Rajooni Sanitaar-epidemioloogiajaama kirjust Kuuste sovhoosi direktorile (1962) selgub, et lastepäevakodus puudus sageli vesi juba mitu kuud. Kontrollimisel olid ruumid antisanitaarsed ja laste isiklik hügieen halb. Ähvardati, et edaspidi taoliste puuduste esinemisel, lastepäevakodu suletakse (Kirjavahetus Tartu Kolhoosi-Sovhoositootmise..., 1962, lk 64). Lastevanemate komitee tegi kaebekirja sovhoosi direktorile, et pole varutud piisavas koguses kütet ja pole organiseeritud normaalne kütmine. Näiteks oli 14. jaanuari 1963 rühmades õhutemperatuur +9, 21. jaanuaril aga +6 kraadi (Kirjavahetus Eesti NSV Põllumajanduse..., 1963, lk 20 – 24).

Parem ei olnud olukord Tartu linna lasteaedades. 1960. aastal inspekteeritud lasteaedades leiti puudusi kõigis tegevusvaldkondades. Laste kasvatus oli nõrgal tasemel. Näiteks märgiti I. Lasteaia, et lapsed karjusid ja vaatasid raamatuid põrandal, mitte sisseseatud lugemisnurgas. Mitmes lasteaias ei juhendanud kasvatajad laste mängu, eriti loovmängu ja ka vahendeid mänguks ei olnud piisavalt. Soovida jättis koostöö lastevanematega – polnud läbi viidud plaanilisi lastevanemate koosolekuid, lastevanematele mõeldud infostendid olid tühjad, kodukülastuste päevikusse polnud sissekandeid tehtud. Planeerimisdokumente (rühmapäevik) ei täidetud ja õppetegevusi ei viidud läbi plaanipäraselt. Lastevanemate tasu arvestus oli ebakorrekne ja laekumine kehv. Lisaks oli palju puudusi olmetingimustes nagu kehv valgustus (läbipõlenud pirnid olid vahetamata), ruumid olid kütmata ja külmad, klosetid lõhnasid ebameeldivalt (Lasteaedade inspekteerimise aktid, 1960, lk 1-14). Ühegi lasteaia puhul ei olnud ära toodud inspekteerimise aktides midagi positiivset. See oligi nõukogudeaegsele järelvalvele iseloomulik, et esile tõsteti ainult puudused.

Lisaks lasteaedade majanduslikele raskustele oli jätkuvalt Tartus probleemiks suur lasteaiakohtade puudus. Ü. Vooglaid (1961) arutles ajalehes „Edasi“ Tartu lasteaedade asutamise ja tegevuse üle. Olles küsitlenud erinevate Tartu ettevõtete juhtivtöötajaid selgus, et enamus ettevõtteid suhtusid oma lasteaedade ehitamise võrdlemisi pessimistlikult. Ka ei oldud kursis Tartu Linna RSN Täitevkomitee otsusega lasteaedade asutamise võrgukavast, kus nähti näiteks ette, et lihakombinaat, külmhoone ja õllevabrik rajavad ühise lasteaia. Vooglaid arvas, et kui ettevõtete juhid oma töötajate heaolu parandamist tõsiselt võtaks ja ka linn igal aastal mõne lasteaia juurde ehitaks, siis kaoks lasteaedade järjekorrad juba mõne aasta pärast. Samuti leidis ta, et kehtiv lasteaiakohtade järjekord ei olnud otstarbekalt korraldatud. Järjekorra arvestust peeti nimelt lasteaedades. Tema ettepanekuks oli, et võiks moodustada üks ülelinnaline järjekord, mis tagaks et lapsed ei ole järjekorras korruga mitmes lasteaias ja kaoks ka kohtadel võimalus kedagi järjekorra väliselt lasteaeda vastu võtta (Vooglaid, 1961). Edaspidi toiminust on näha, et Ü. Vooglaiu ajalehe veergudel avaldatud ettepanekud leidsid ka rakendamist. Tartu linna RSN

Täitevkomitee esimehe asetäitja J. Lott (1963) informeeris linnaelanikke ajalehe vahendusel uutest, juba avatud ja lähiajal avatavatest lasteaedadest. Samuti oli linn kehtestanud uue juhendi, mille alusel peeti lasteaiakohtade järjekorda küll endiselt lasteaedades kohapeal aga koha saamise otsustas vastav ülelinnaline komisjon. Seatud olid tingimused laste vastuvõtmiseks, mille järgi võeti vastu eelisjärjekorras Nõukogude armees aega teenivate isade lapsed ja lapsed, kelle kodune olukord oli halb (olmetingimused või haiged vanemad). Teises järjekorras said lasteaia koha lapsed, kelle vanemad töötasid ja kolmandas järjekorras need, kelle vanem või vanemad ei töötanud. J. Lott leidis, et uus juhend arvestas laste vastuvõtmisel lasteaeda vanemate töö- ja muude tingimuste raskust. Samas tagas see ka lasteaiapoolse tõhusama kodude kontrollimise (Lott, 1963).

Nii nagu kõigis muudes valdkondades, toimus tsentraliseerimine ja ühtlustamine ka uute lasteaedade projekteerimisel. Tänapäeval võime näha nõukogude okupatsiooniajal ehitatud sarnaseid lasteaiahooneid kõikjal Eestis. Esimene lasteaia hoone tüüpprojektide konkurs korraldati juba 1944. aastal, kuhu laekus mitmete tolelaegsete kuulsate arhitektide töid. (Lasteaedade ja sõimede tüüpprojektide..., 1944, lk 7). Tartumaal ei ole teadaolevalt selle konkursi tulemusel valminud projektide alusel ühtegi lasteaeda ehitatud, sest enamuse 1940. – 1950. aastal avatud lasteaedadest tegutsesid kas eramajades või korterites. 1960ndate aastate alguseks, kui hakati uusi lasteaiahooneid ehitama, olid ootused muutunud ja 1944. aastal valminud projektid enam ei sobinud. Mitmed Tartu linna lasteaiad, näiteks Tartu Karoliine Lasteaed (endine Tartu Linna I. Lasteaed), on ehitatud 90 kohaga lasteaed-sõime tüüpprojekti järgi, mis valmis 1959. aastal (koostajaks Eesti Projekt). Selle projekti põhiliseks puuduseks oli see, et kaks hoone otsas asuvat rõduruumi oli projekteeritud ilma kütteta. Rõduruumide kerge seinakonstruktsioon tingis halva soojapidavuse ja nii olid need ruumid kasutatavad ainult suviti. Samuti puudus kelder, mis tolle aja tingimustes (aed- ja juurviljade varumine sügisel kogu talveks) oli hädavajalik. Eesti Maaehitusprojektis hakati välja töötama 140 kohaga lastepäevakodu tüüpprojekti, mille järgi on 1960ndate aastate lõpus ehitatud täna tegutsevad Tartu maalasteaiad, näiteks Lähtel ja Tõrvandis. Selle projekti suureks eeliseks peeti võimalust vajadusel hoonet laiendada ja seda, et projekteerimisel oli arvestatud lasteaia töötajate ettepanekuid (Kiisküla, 1970). Suuri, 12-rühmalisi lasteaedu, hakati Tartus rajama 1960ndate aastate keskpaigas. 12-rühmalise lasteaia tüüpprojekti järgi valmis 1965. aastal esimene lasteaed Tartus Kivi tn 44, mis kannab praegu nimetust Tartu Lasteaed Kivike (Aunbaum, 2006).

Tänu kõrgemalseisvate organite survele oli nõukogude okupatsiooniperioodi esimese kahekümne aastaga suudetud asutada uusi lasteaedu juurde olulisel määral nii Tartu linnas kui ka

maapiirkonnas (Tabel 5). See sai võimalikuks tänu riigi aga ka ettevõtete ja majandite paranenud majanduslikule olukorrale.

Tabel 5. *Lasteaiad Tartu linnas ja maapiirkonnas 1944, 1964. aastal*

Piirkond	1944	1964
Tartu linn	5	20
Tartu maapiirkond	2	14

Allikad: Eichler, 1945; Elva Lasteaed Murumuna..., 2010; Vene, 2011; Haridusosakondade koondaruanded..., 1965, lk 5-6,17-18.

Eeltoodud tabelist on näha, et kahekümne aasta jooksul oli suudetud rajada Tartu linna 15 uut lasteaeda, kusjuures enamus neist lasteaedadest avati 1960ndate aastate alguses. 20st lasteaiast olid 12 linna ülalpidamisel ja 8 olid teiste ametkondade ehk siis ettevõtete lasteaiad. Tartu maapiirkonnas oli rajatud uusi lasteaedu 12. Tabelis toodud 14st lasteaiast 8 olid majandite lasteaiad, 1 oli Ulila Turbatööstuse Lasteaed ja 5 olid Tartu Rajooni haridusosakonna alluvuses olevad lasteaiad (Haridusosakondade koondaruanded..., 1965, lk 5-6, 17-18).

1960ndate aastate keskpaigas hakati aru saama, et ei piisa kui ainult lasteaias kasvatatakse lapsi kommunismi vaimus. Sellest tulenevalt muutusid koduse kasvatusprobleemid, sh lastevanemate koolitamise vajadus, aktuaalseks. Alustati koduse kasvatusprobleemide uurimisi ja anti välja raamatuid. 1965. aastal moodustati Tartu Linna Täitevkomitee korraldusel Pedagoogilise Propaganda Komisjon (PPK), mille esimeheks sai A. Elango, kes töötas Tartu Ülikoolis pedagoogika kateedri dotsendina. Lasteaedade poolt kuulusid komisjoni lasteaiajuhataja H. Tõldsepp ja lapsevanem A. Sarv. Nii nagu ütleb nimetus, oli PPK ülesandeks teostada pedagoogilist propagandat lastevanemate hulgas. 1965. aastaks olid PPK tegevused ja töökorraldus peaaegu samad, mis Eesti Vabariigi ajal tegutsenud Koduse Kasvatuse Instituudil: lastevanematele korraldati õppepäevi, kursusi, konverentse; publitseeriti pedagoogika- ja kasvatusteemalist õppekirjandust, avati lastevanemate konsultatsioonipunkte (Mürk, 1998).

Tartu RSN Täitevkomitee haridusosakonna juhataja E. Loodus (1967) märgib, et alates 1950ndate aastate lõpust oli Tartus lasteaiakohtade arv kasvanud neljakordseks. Kui 1957. aastal oli Tartus 840 lasteaiakohta, siis ainuüksi 1967. aastal, kui oli rajamisel kolm uut lasteaeda, tekis juurde 700 kohta. Sellele vaatamata ei olnud veel suudetud tagada kõigile kohasoovijatele lasteaiakoht. Ta leidis, et ettevõtted peaksid rajama rohkem lasteaedu ja kõigi majavalitsuste juures võiks tegutseda mängurühmad. Lasteaedade majanduslik olukord oli tänu ettevõtete „šeflusele“ tunduvalt paranenud. Laste vastuvõtmisel lasteaeda tuleks edaspidi kehtestada igale lasteaiale oma piirkond (tänapäeval teeninduspiirkond), et „koolieelne lasteasutus kujuneks koolieelse kasvatustöö keskuseks oma piirkonnas“ (lk 2). Kui arvestada Ü. Aunbaumi (2006)

töös esitatud lasteaedade asutamisanimeid, siis tõenäoliselt olid need kolm eelpool nimetatud rajamisel olevat lasteaeda 1968. aastal Tartus avatud ETKVL Tartu Tarbijate Kooperatiivi Lastepäevakodu Kalevi 52 (tänapäevane Tartu Lasteaed Helika), Tartu 9. Lastepäevakodu Anne 9 (tänapäevane Tartu Lasteaed Annike) ja Tartu Lihakombinaadi Lastepäevakodu Ropka tee 25 (tänapäevane Tartu Lasteaed Ristikhein).

1950. aastal kehtestatud eeskirjaga lastesõimede ja lasteaedade loomiseks kolhoosides ning sovhoosides antud soovitus, organiseerida lasteaed mitme majandi peale, hakati rakendama alles 1960ndate aastate keskpaigas. Näiteks 1965. aastal, peale väikemajandite ühendamist, alustasid Miina Härma kolhoos, Sootaga Sovhoos, Avangardi kolhoos ja Luunja sovhoos (praeguse Tartu valla keskusesse) Kõrveküla Lasteaia ehitust. Lasteaed valmis 1970. aastal ja tegutses mitmeid aastaid majanditevahelisena, kuni Luunja sovhoos ja Sootaga sovhoos ehitasid lasteaiaid enda territooriumile (Pendla, Kerge, Mõtsmees, & Kupri, 2005). 1967. – 1968. aastal valmisid uued lasteaiahooned Alatskivil, Koosal, Ilmatsalus ja Rõngus (Teedla sovhoos) (Alatskivi sovhoosi lasteaed-sõim, 1967, lk 1-20; Koosa sovhoosi lasteaed, 1967, lk 1-20; Tartu Nädissovhoosi Ilmatsalu..., 1968, lk 1-25; Teedla sovhoosi keskuse..., 1968, lk 1-14).

1968. aastaks oli Tartus tegutsevaid lasteaedu juba 25, Tartu maapiirkonnas 17 (Haridusosakondade 1968.a. koondaruanded..., 1968, lk 5-5p, 17-17p). Lasteaedade majanduslik olukord ja ka sisulise töö kvaliteet oli 1960ndate aastate lõpuks oluliselt paranenud.

Kokkuvõte

Nõukogude okupatsiooni esimesel aastal (1940-1941) ja saksa okupatsiooni perioodil (1941-1944) ei asutatud Tartumaale ühtegi uut lasteaeda. Eesti Vabariigi aegsed eralasteaiad nimetati 1940. aastal ümber mänguringideks või natsionaliseeriti. Lasteaiad tegutsesid peamiselt erakorterites või eramajades, mis olid kohandatud lasteaiale sobivaks. II maailmasõja ajal olid lasteaedadel majanduslikud raskused ja nii mõnigi lasteaed lõpetas seetõttu tegevuse.

Sõjaperioodil tegeldi peamiselt tegutsevate lasteaedade majandusküsimustega: toiduainete, riietuse, pesemisvahendite ja kütte organiseerimisega. Raske majandussituatsioon kestis kuni 1950ndate aastate lõpuni. Vaatamata üha kasvavale vajadusele lasteaiakohtade järele ei suudetud lasteaedu juurde asutada. Lasteaia kohtade suure puuduse tõttu olid Tartu linna lasteaedades rühmad ülekoormatud. Ühe kasvataja kohta oli rühmas kuni 35 last. Tartu maapiirkonnas seevastu olid lasteaia alakoormatud.

Sõjajärgsetel aastatel tegeldi aktiivse selgitustööga lasteaedade loomiseks asutuste, ettevõtete ja majandite poolt. Riigi ja kohalike juhtorganite poolt täpsustati selleleemalisi seadusandlikke akte, saadeti ringkirju ja juhendeid, korraldati nõupidamisi. Tähelepanu hakati

pöörama lasteaedade õppe-kasvatustegevuse sisulisele poolele ja lasteaednike koolitamisele. Järelevalve tulemusel ilmnenu puuduste korral, nii lasteaia majandustegevuses, õppe- ja kasvatustöös kui ka juhtimises, tuli nii mõnelgi lasteaia juhatajal töölt lahkuda.

Lasteaedade asutamine Tartumaale hoogustus 1960ndate aastate keskpaigas. Nõukogude okupatsiooniaja alguskümnendil olid lasteaiad valdavalt 1-2 rühmalised. Uued lasteaiad ehitati juba 6- ja 12-rühmalise lasteaia tüüpprojekti järgi. 1968. aasta lõpuks oli Tartumaal üles ehitatud peaaegu kõiki piirkondi kattev lasteaedade võrk. Algas lasteaedade asutamise kõrgperiood.

ALUSHARIDUSE KORRALDUS JA KOOLIEELSETE LASTEASUTUSTE ASUTAMINE TARTUMAAL AASTATEL 1940 - 1968

Resümee

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli uurida ja anda ülevaade koolieelsete lasteasutuste tegevust puudutavast seadusandlusest, sealhulgas õigusaktidest, mis reguleerisid lasteaedade õppe-kasvatustegevust ja lasteaednike koolituse korraldust nõukogude okupatsiooniajal aastatel 1940 – 1968. Vaadeldi riikliku regulatsiooni mõju Tartumaa lasteaedade asutamisele, kujunemisele ja tegevusele ning käsitleti probleeme, mis pidurdasid lasteaedade asutamist ja tegevust Tartumaal. Uurimise aluseks olid peamiselt Eesti Rahvusarhiivis ja Eesti Ajalooarhiivis antud perioodist säilinud arhiividokumendid. Sellest lähtuvalt teostati sisuanalüüs, mis toetus allikakriitilisele lähenemisele.

Uurimise tulemusel selgus, et töös käsitletud perioodi iseloomustab võimu tsentraliseerimine, mille käigus era- ja seltside lasteaiad natsionaliseeriti ning eraettevõtlus keelustati. Lasteaedade tegevus suruti konkreetsetesse raamidesse, mis välistas igasuguse omaalgatusliku tegevuse praktiliselt kõigis tegevusvaldkondades. Põhjalik seadusandlus ja programmidenä etteantud õppe-kasvatustöö plaanid võimaldasid teostada võimuorganitel lasteaedade tegevuse üle tõhusat järelevalvet. Üldjoontes juhitud õppe- kasvatustegevuses suures osas kuni 1960ndate aastate lõpuni vene nõukogude pedagoogikast, võttes otse üle nõukogude traditsioonid, kasvatusstiili ja kombestiku. Laste kasvatamisel oli prioriteet kommunistlikul kasvatusel, rõhutati laste füüsiliste-, vaimsete- ja moraalsete omaduste tasakaalustatud arendamist. Pedagoogide koolituses domineerisid siiski tänu Eesti Vabariigi ajal hariduse saanud õppejõududele ja alushariduse valdkonna eestvedajatele eesti rahvuslikkusele ja F. Fröbeli meetodikal põhinevad suunad. Tänu sellele võib öelda, et meie lasteaedades suudeti (vaatamata tugevale venestamisele) eestimeelsust ja laste mängulise kasvatuse ideed edasi kanda kogu nõukogude okupatsiooniaja.

Peamiselt kasutati nõukogude okupatsiooniaja alguses koolieelsete lasteasutuste liigitusena mõisteid lasteaed ja lastesõim. 1959. aastal loodi uus, lastesõimesid ja lasteaedu ühendav koolieelsete lasteasutuste tüüp - lastepäevakodu. Lasteaedade asutamine ja tegevus Tartumaal oli nõukogude okupatsiooni alguskümnenditel raskendatud tänu majanduslikele raskustele, ametiasutuste vahelise koostöö puudumisele ja ebakompetentsetele lasteaedade juhtidele. Vaatamata suurele nõudlusele lasteaiakohtade järele, hoogustus lasteaedade asutamine nii Tartu linnas kui Tartu maapiirkonnas tänu majanduskasvule alles 1960ndate aastate keskel.

Aastakümneid kestnud sihipärase tegevuse tulemusena ehitati Eestis nõukogude okupatsiooniajal üles tihe lasteaedade võrk, kuid Eesti taasiseseisvumisega algas selle järkjärguline lagundamine, mis on viinud olukorrani, kus võitleme täna lasteaiakohtade massilise puudusega sest omavalitsustel ei ole materiaalseid vahendeid uute lasteaedade ehitamiseks. Sellest tulenevalt võiks ehk tänased Eesti omavalitsused järgida 1960ndate aastate keskspaigas levinud majanditevaheliste lasteaedade rajamise ideed.

Ajaloo uurimisele iseloomulikult võivad ka mõned järeldused käesolevas magistritöös olla subjektiivsed. Leitud andmete põhjal on esitatud mitmeid oletusi ja tinglikke järeldusi, mis on mõjutatud uurija isiklikest väärtustest ja tõekspidamistest. Kindlasti leidub arhiivides materjale, mis antud uurimise käigus jäid avastamata. Samuti võiks kasutada antud uurimistööd koolieelse lasteasutuse õpetaja taseme- ja täiendkoolituses õppematerjalina koolieelsete lasteasutuste ajaloolise kujunemise tutvustamisel.

Käesoleva magistritöö autoril on edaspidi plaanis oma bakalaureuse- ja magistritöö uurimise käigus kogutud materjalide põhjal avaldada kogumik koolieelsete lasteasutuste ajaloost.

Märksõnad: koolieelsed lasteasutused, Tartumaa lasteaiad, lastepäevakodud, lasteaednikud, lasteaiad.

ORGANIZATION OF PRE-SCHOOL EDUCATION AND ESTABLISHMENT OF PRE-SCHOOL CHILD CARE INSTITUTIONS IN TARTU COUNTY BETWEEN 1940 AND 1968

Abstract

The goal of the current master theses is to research and provide an overview of legislation regulating pre-school child care institutions, including laws that regulated pre-school child care institutions' schooling and education as well as training of pre-school teachers during the Soviet occupation years of 1940 – 1968. The following areas were observed: influence of national regulations on the establishment, formation and operation of pre-school child care institutions in Tartu County as well as problems that suppressed the establishment and activities of these institutions. Preserved archive documents of the Estonian National Archive and Estonian History Archive from this period were the basis of research. Critical approach of source materials was the basis of the performed content analysis.

The results of the research showed that centralization of power characterized the described period during which private and company pre-school child care institutions were nationalized and private entrepreneurship was prohibited. Operation of these child care institutions were forced into fixed frames and all kinds of self-initiative activities in any sphere were practically banned. Thorough legislation and programmed plans for schooling, education allowed governing institutions to execute effective supervision over activities of pre-school child care institutions. In general, until the end of 1960s, Soviet pedagogical theory guided schooling and educational activities by instituting Soviet traditions, upbringing style and habits. Communist upbringing was the priority in child rising; equal development of physical, mental, and moral characteristics was stressed. Due to the professors trained during the Republic of Estonia and leaders of pre-school education, Estonian national views and methods of F. Fröbel were dominant in the teacher training. It can be said that because of that, our pre-school child care institutions managed to carry on views of nationality and idea of raising through games thorough the Soviet occupation.

At the beginning of the occupation time, child care institutions were classified as kindergartens and nurseries. During 1959, a new type of pre-school child care institution was formed which united kindergartens and nurseries – day care facility. During the first decades of Soviet occupation, formation and activities of pre-school child care institutions in Tartu County was impracticable due to financial difficulties, lack of cooperation between authorities, and incompetent principals. Even though there was a high demand for places in pre-school child care institutions, formation of these facilities in Tartu city and county rose only in the middle of 1960s due to the economic upturn.

As a result of systematic work that lasted for decades, a dense network of pre-school child care institutions was built during the Soviet occupation. After Estonia's independence, gradual breakdown started, which has lead us to the situation today where we are facing massive deficit of available places in child care facilities because local authorities are lacking material resources to build up new pre-school child care facilities. Due that, current Estonian local authorities could follow the lead of mid-1960s idea of establishing collective pre-school child care institutions among holdings.

Typically to historic research, some of the conclusions in this thesis may be subjective. Based on findings, various presumptions and conditional conclusions are influenced by the author's personal values and beliefs. Certainly, there are more archive resources that were not discovered during this research. This master thesis could also be used as study material for

degree and in-service training of pre-school education teachers in order to introduce historic formation of pre-school child care institutions.

The author of this current thesis is planning to publish a collection (monograph) of history of pre-school child care institutions based on materials gathered during bachelor and master theses research.

Keywords: pre-school child care institutions, child care institutions of Tartu County, day care facility, nursery school teachers

TÄNUSÕNAD

Käesolev magistritöö on valminud tänu mitmete inimeste abile ja toetusele. Tänan Anu Raudseppa, kes andis mulle teadmised ajaloo uurimisest ja õpetas otsima ning leidma arhiivi ja raamatukogu riulitele peidetud ajalooallikaid. Tänu temale omandasin ma ajaloodokumentide analüüsimise ja kirjeldamise oskuse. Suur tänu Airi Niilole, kes innustas mind õpinguid jätkama Tartu Ülikoolis magistriõppes, tänu millele jätkus minu edasine uurimistöö koolieelsete lasteasutuste ajaloo teemal. Airi Niilole võlgnen ka tänu heade nõuannete, abi ja toetuse eest minu kõhkluste-kahtluste perioodil.

Tänan Tartu maapiirkonna lasteaedade direktoreid, kes edastasid mulle oma lasteaedade asutamisandmed, mis olid väga olulised arhiividokumentides sisalduvate andmete võrdlemisel. Minu teadmisi nõukogude okupatsiooniaegsete majandite tegevusest aitasid täiendada läbi mitmete vestluste August Kree ja Aivar Soop.

Minu siiras tänu Eesti Ajalooarhiivi töötajatele, eriti uurimissaali inimestele, abi eest arhiividokumentide tehnilisel toimetamisel.

Tänan oma kolleege Lohkva Lasteiaast ja perekonda, kes ei väsinud minu kirjapandud uurimistulemusi ikka uuesti ja uuesti üle lugemast ning toetasid mind mitu aastat kestnud uurimistöös.

AUTORLUSE KINNITUS

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

23.05.2012

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

Arhiiviallikad

Eesti Ajalooarhiiv (EAA)

- Aktid, mis on koostatud 95-kohaga lasteaia, lastesõime hoone eksploatatsiooni võtmise, ettevõtjalt hoonestajale üleandmise – vastuvõtmise ja kaetavate tööde kohta (1959). EAA, f T-1163 n 1 s 252, lk 8.*
- Alatskivi sovhoosi lasteaed-sõim (1967). EAA, f T-18 n 4-2 s 337, lk 1-20.*
- Kirjavahetus Eesti NSV Hariduse Rahvakomissariaadiga, isikute ja teiste lasteadnike seminari ja lasteaia asutamise, õppejõudude kinnitamise ja tundide jaotamise asjus, tõendid, töökavad, õpilaste nimistu ja muud (1940-1941). EAA, f 2102 n 5 s 50, lk 1-3, 20-21,40.*
- Kirjavahetus Eesti NSV Põllumajanduse Tootmise ja Varumise Ministeeriumi, Tartu Kolhoosi – Sovhoositootmise Valitsuse ja teistega tootmise, finantseerimise, ehituse, maade, kaadrite, lastepäevakodude tegevuse, kaadri ja olustikulistes asjus (1963). EAA, f T- 608 n 1 s 319, lk 20-24.*
- Kirjavahetus laste mänguruumide ja lasteaedade asutamise ning kodutute laste hooldamise kohta (1950). EAA, f T-168 n 9 s 65, lk 16, 19, 39, 87.*
- Kirjavahetus Tartu Kolhoosi – Sovhoositootmise Valitsusega, Tartu Rajooni Täitevkomitee ja teistega tootmise, finantseerimise, ehituse, maade, kaadrite, lastepäevakodude tegevuse ja töötajate olustikulistes asjus (1962). EAA, f T-608 n 1 s 295. lk 64.*
- Koosa sovhoosi lasteaed (1967). EAA, f T-18 n 4-2 s 373, lk 1-20.*
- Lasteaedade inspekteerimise aktid (Tartu) (1960). EAA, f T-20 n 1 s 322, lk 1-14.*
- Lastekodude ja lasteaedade passid (1948). EAA, f T-168 n 9 s 10, lk 22-23, 33-36, 39-40, 43-46.*
- Sootaga sovhoosi lasteaia 1945.a koosseisude ja administratiiv-majanduskulude eelarvete registreerimise kaardid (1945). EAA, f T-168 n 12 s 388, lk 1.*
- Tartu Näidissovhoosi Ilmatsalu keskuse lasteaed (1968). EAA, f T-18 n 4-2 s 398, lk 1-25.*
- Teedla sovhoosi keskuse lasteaed-sõim (1968). EAA, f T-18 n 4-2 s 403, lk 1-14.*
- Toimik sovhoosi lastepäevakodu tegevuse asjus (protokollid, revideerimise aktid, aruanded, kirjavahetus) (1959). EAA, f T-391 n 1 s 257, lk 7-9.*
- Ulila Turbatööstuse lasteaia juhataja tegevuse kohta koostatud akt (1952). EAA, f T-1163 n 1 s 84, lk 1-1p.*

Eesti Rahvusarhiiv (ERA)

1954.a. aruanne uute lasteaedade ehitamise plaani täitmise kohta (1954). ERA, f R-14 n 3 s 830, lk 2-6.

Andmed lasteaedade ja lastekodude kohta 1940.a. (1940). ERA, f R-973 n 1 s 200, lk 2-3, 13-15, 31.

Eesti NSV lasteaedade võrk ja teenistujate nimekirjad (1941). ERA, f R-14 n 1 s 841, lk 2-3, 6-7. Lasteaedade võrk 1.jaan.1941.a.

Eesti NSV Tervishoiuministeeriumi 1964.a. lastesõimede finantseerimise plaanid ja selle koostamise materjalid (1964). ERA, f R-4 n 7 s 2357, lk 14-16.

Haridusosakondade 1963.a. aruanded lasteaedade ja lastepäevakodude kohta (1963). ERA, f R-14 n 3 s 1865, lk 74.

Haridusosakondade 1968.a. koondaruanded lastepäevakodude ja lasteaedade kohta (1968). ERA, f R-14 n 3 s 2451, lk 5-5p, 17-17p.

Haridusosakondade koondaruanded lasteaedade ja lastepäevakodude kohta (1965). ERA, f R-14 n 3 s 1970, lk 5-6, 17-18.

Kirjavahetus ja statistilised andmed lasteaedade ja lastekodude tegevuse kohta (1941-1944). ERA, f R-81 n 1 s 102b, lk 104, 106-107, 119, 172-172p, 173-173p.

Kirjavahetus Tartu linna lasteaedade ja mängumurude võrgu kohta (1940-1941). ERA, f R-14 n 1 s 327, lk 16, 72-75.

Kirjavahetus Tartu Linna Tervishoiuosakonnaga ja Koolivalitsusega toiduainete üleandmise kohta Tartu linna lasteaedadele, lastesõimedele, kliinikutele jt. ning vastu võetud tõendid (1942). ERA, f R-1606 n 1 s 37, lk 1-24.

Lasteaedade 1941-1944.a. statistilised aruanded (Tartu LV, Tartu Linnakoolivalitsus) (1941-1944). ERA, f 2966 n 6 s 376, lk 28-32.

Lasteaedade 1948.a. plaani projektid koos muudatustega I köide (1948). ERA, f R-973 n 8 s 48, lk 41.

Lasteaedade 1950.a. plaani projektid koos muudatustega (1950). ERA, f R-973 n 8 s 100, lk 18

Lasteaedade aruanded, kirjavahetus lasteaedade tegevuse korraldamise kohta. Avaldused kasvataja koha saamiseks. 1941.a. 24. jaan vastu võetud lasteaia põhikirja projekt (1941-1942). ERA, f 2966 n 6 s 479, lk 26-27, 77-77p, 96-97, 151, 156, 199, 202-205.

Linnapea otsus ja kirjavahetus linna lastesõimede ja tütarlaste internaadi üleandmise kohta Eesti Rahva Ühisabile (1943). ERA, f 2966 n 6 s 181, lk 1-8.

Tartu I lastesõime revideerimise akt ja revideerimise protokollid (1943-1944). ERA, f 2966 n 6 s 182, lk 1-1p, 16.

Eesti Arhitektuurimuuseum (EAM)

Lasteaedade ja sõimede tüüpprojektide konkursi võistlustöö „Lumememm“, tellitud asendiplaan, korruste plaanid, vaated, lõiked (1944). EAM, f 3 n 5 s 61, lk 7.

Publitseeritud allikad ja kirjandus

Arutati lastepäevakodude küsimust (1940, 31.aug). *Postimees*, nr 235, lk 9.

Asutatakse koolieelse kasvatusse töörühm (1940, 3.sept). *Postimees* nr 238, lk 7

Eesti haridussüsteemi korraldus 2009/2010. Külastatud aadressil

http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/eurybase_full_reports/E_E_ET.pdf.

Eesti NSV 1945., 1946. ja 1947. aasta õppeasutuste ning kodanliku Eesti õppeasutuste nimekiri, mille lõpetamine annab õiguse õpetajaid tarifitseerida kategooriatesse, mis on ette nähtud ÜK(b)P keskkomitee ja NSV Liidu ministrite nõukogu 10. veebruari 1948.a. määruses nr. 245 (1950). A. Kreekman (Koost). *Koolide ja lasteasutuste finantsmajandus* (lk 335).

Tallinn: Eesti NSV Haridusministeerium.

Eichler, J. (1945, 07. sept). Tartus töötavad lasteaiad. *Postimees*, nr 209, lk 4.

Elva Lasteaed Murumuna arengukava aastateks 2011 –2013 (2010). Külastatud aadressil

http://murumuna.elva.ee/images/stories/murumuna/dokumendid/nr19_Murumuna_arengukava27.12.2010.pdf.

Eraõppeasutuste seadus (1927). *Riigi Teataja*, nr 97, art 74. (1065-1068).

Hermann, M. (1897, 21. apr). Laste mängukohad. *Postimees*, nr 88, lk 1.

Juha, G. (1952, 12. jaan). Lubamatu venitamine lasteaedade organiseerimisel kolhoosides. *Edasi*, lk 3.

Järvekülg, E. (1940). Lasteaiad ja päevakodud Eestis. *Eesti Kool nr 4*, 229-235.

Jürimäe, M., & Treier, J. (2008). *Õppekavad ja lasteaided*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Karjahärm, T. (2010). *Oleviku minevikud. Ajaloolase käsiraamat*. Tallinn: Argo

Key Data on Education in Europe 2012. Külastatud aadressil

http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/key_data_series/134EN.pdf.

Koos olid lasteaiad töötajad (1961, 24.mai). *Edasi*, nr 102, lk 3.

Kreekman, A. (Koost). (1972). *Koolide ja lasteasutuste finantsmajandus*. Tallinn: Eesti NSV Haridusministeerium.

- Kõnedefektidega koolieelsete laste asutuste ja rühma põhimäärus (1968). A. Kreekman (Koost). *Koolide ja lasteasutuste finantsmajandus* (lk 77 – 78). Tallinn: Eesti NSV Haridusministeerium.
- Käis, J. (Toim). (1941). *Koolieelne kasvatus : Õppevahend pedagoogilistele koolidele*. Tallinn: Pedagoogiline Kirjastus.
- Käskkiri lasteaednike tasude osas (1940). *Eesti NSV Teataja*, art 746. Tallinn.
- Laherand, M-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrükk.
- Lasteaedade ja laste mängumurude korraldamine (1941). *Eesti NSV Teataja*, nr 9, art 98. Tallinn.
- Lasteaedade kasvatajate ettevalmistuse ja teenistuse juhend (1941). *Eesti NSV Teataja*, nr 20, art 263. Tallinn.
- Lasteaedade tegevuse korraldamise juhend (1941). *Eesti NSV Teataja*, nr 20, art 262. Tallinn.
- Lasteaedade ülalpidamise jooksvate kulude osaline tasumine lastevanemate poolt (1941). *Eesti NSV Teataja*, nr 54, art 847. Tallinn.
- Lasteaia põhikiri (1941). *Eesti NSV Teataja*, nr 25, art 325. Tallinn (767-771).
- Lasteaia põhikiri* (1950). Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Lasteaiad – mänguringideks (1940, 12. sept). *Postimees*, nr 247, nr 8.
- Lastepäevakodu põhimäärus (1959). A. Kreekman (Koost). *Koolide ja lasteasutuste finantsmajandus* (lk 73 – 76). Tallinn: Eesti NSV Haridusministeerium.
- Lastepäevakodude (imikute päevakodude-lastesõimede) asutamise juhend (1940). *Eesti NSV Teataja*, nr 28, art 326. Tallinn.
- Lastesõimed ja lasteaiaid kolhoosides ja sovhoosides* (1950). Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Lepp, A. (Koost). (1928). Lasteaiad 1923 – 1927. *Eesti Statistika. Seitsmes aastakäik. Nr 74 (1) – 85 (12)*, (lk 471 – 478). Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo.
- Lepp, A. (Koost.). (1939). Lasteaiad 1937/1938. *Eesti Statistika. Kaheksateistkümnnes aastakäik. Nr. 206 (1) – 217 (12)*, (lk 251 – 254). Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo.
- Loodus, E. (1967, 28.sept). Laps vajab päevakodu. *Edasi*, nr 229, lk 2.
- Lott, J. (1963, 8.veebr). Uus juhend. *Edasi*, nr 28, lk 4.
- Majavalitsuste lastemängurühma põhimäärus (1964). A. Kreekman (Koost). *Koolide ja lasteasutuste finantsmajandus* (lk 82 – 83). Tallinn: Eesti NSV Haridusministeerium.
- Majavalitsuste lastemängurühmades viibivate laste vanematelt võetava tasu võrdsustamisest lasteaedades vanemate poolt makstavate tasumääradega (1966). A. Kreekman (Koost). *Koolide ja lasteasutuste finantsmajandus* (lk 202). Tallinn: Eesti NSV Haridusministeerium.

- Marand, A-A. (2004). *Lehekülgi Nõo ajaloost : IV, Majandus- ja kultuuritegevus*. Nõo: Nõo Vallavalitsus.
- Mägi, A. (1935). *Tartu Lasteaia Selts 1905-1935*. Tartu: Tartu Lasteaia Seltsi Kirjastus.
- Mürk, R. (1998). Perekasvatuse probleemi konkreetseid lahendusi mineviku ja tänapäeva Eestis. I. Kraav (Toim) *Perekasvatus ja selle teostamise võimalused tänapäeva Eestis*, (lk 33 – 41). Tartu: HO, EAPS-i Tartu osakonna Tartu õppekeskus.
- Pendla, T., Kerge, M., Mõtsmees, A., & Kupri, S. (Koost). (2005). *Kõrveküla Lasteaed 35 : 1970-2005*. Tartu: Kirjastus Atlex.
- Pöld, P. (1911). Kultuur ja rahvahariduse korraldus. T. Teder (Toim), (2006). *Lastest tuntakse meid* (lk 17 – 65). Tartu: Ilmamaa.
- Ricoeur, P. (2002). Objektiivsus ja subjektiivsus ajaloos. *Tuna. Ajalookultuuri ajakiri*, nr 2, lk 97-108.
- Saarits, Ü. (Koost). (1997). *30 aastat kõrgkoolis. Koolieelne pedagoogika ja psühholoogia 1967 - 1993*. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool.
- Sirk, V. (2004). Haritlaskond osutus visaks vastaseks. Jooni stalinistlikust intelligentsipoliitikast. *Tuna. Ajalookultuuri ajakiri*, nr 1, lk 51 – 69.
- Soon, K. (Koost.). (1987). *Eesti NSV haridusasutuste ajalooteatmik I. osa : Üldharidus aastatel 1940 – 1960*. Tallinn: Eesti NSV Ministrite Nõukogu ja Arhiivide Peavalitsus. Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklik Keskarhiiv.
- Taagepera, R. (1993). *Estonia : return to independence*. Westview: Harriman Institute Boulder. Tallinna Ülikool.
- Tallinna Ülikooli Infoteaduste Instituut (2008). *Üliõpilaste uurimistöode vormistamise juhend*. Külastatud aadressil <http://www.tlu.ee/?LangID=1&CatID=5513>.
- Tannberg, T. (2009). *Eesti NSV territoorium ja haldusjaotus*. Külastatud aadressil http://www.estonica.org/et/Eesti_NSV_territoorium_ja_haldusjaotus.
- Tartu Ülikooli Sotsiaal- ja haridusteaduskond. Haridusteaduste instituut (2012). *Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuded ja kaitsmise kord*. Külastatud aadressil <http://www.ht.ut.ee/566689>.
- Tarvel, E. (1999). Eesti lähiajaloo periodiseerimisest. *Ajaloolise tõe otsinguid I*, (lk 105 – 115). Tallinn: Kistler-Ritso Eesti Sihtasutus.
- Terri, M. (Toim). *Koolieelsest kasvatusest lasteasutuses: Programm ja juhendid*. Tallinn: ENSV Haridusministeerium.
- Tool, A. (2009). Hermeneutika. E. Annus (Toim.). *20. sajandi mõttevoolud* (lk 379 – 382). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

- Tork, J. (1929). Tartu Lasteaednikkude Seminar. P. Põld, M. Kiirats, & J. Tork, (Koost), *Tartu Õpetajate Seminar 1828 – 1928* (lk. 461 – 462). Tartu: Tartu Õpetajate Seminari vilistlaskogu väljaanne.
- Torm, M. (1995). Lasteaednike koolitusest ja tegevusest Eestis enne 1940.a. *Kooli uuendusala* 4, (lk 27 – 37) Tartu.
- Torm, M. (1997). Lasteaednike koolituse kujunemine Eestis. U. Kala (Koost), *Võimalus ja paratamatus olla õpetaja* (lk 203 – 210). Tallinn: TPÜ Kirjastus.
- Torm, M. (2002). Koolieelne kasvatus. *Eesti Entsüklopeedia nr 11* (lk 464-466). Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Torm, M. (2005). Rahvusliku lasteaia kujunemine Eestis. M. Tampere (Toim), *Sada aastat rahvuslikku lasteaeda Eestis: Konverentsi ettekannete kogumik* (lk 4 – 8). Tartu: Atlex.
- Torm, M. (2009). Pre-school education. A. Krüze, I. Kestere, V. Sirk, & O. Tijunélienė (Koost), *History of Education and Pedagogical Thought in the Baltic Countries up to 1940 : an Overview* (lk 71 – 81). Riga: Izdevniecība RaKa.
- Torm, M. (2010). Suhtumine minevikupärandisse on kultuuriküsimus. *Haridus*, nr 2, lk 28.
- Trasberg, K. (2011). Keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate ettevalmistus Eesti Vabariigis (1918-1940) õpetajakoolituse ajaloolise kujunemise kontekstis. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Töölisasulais ja maal kvalifitseeritud töötajatele tasuta korteri, kütte ja valgustuse andmine (1945). A. Kreekman (Koost). *Koolide ja lasteasutuste finantsmajandus* (lk 335). Tallinn: Eesti NSV Haridusministeerium.
- Ugaste, A. (2005). Tagasivaade nõukogude alusharidusele. *Haridus*, nr 12, lk 4 – 6.
- Vahter, A. (1971). *Miina Härma*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Vahtre, L. (2001). Nõukogude aja periodiseerimisest. A. Andresen (Koost), *Muinasaja loojangust omariikluse läveni: Pühendusteos Sulev Vahtre 75. sünnipäevaks* (lk 373 – 384). Tartu: Ajalookirjanduse Sihtasutus Kleio.
- Vaimselt alaarenenud koolieelsete laste rühma põhimäärus (1969). A. Kreekman (Koost). *Koolide ja lasteasutuste finantsmajandus* (lk 76-77). Tallinn: Eesti NSV Haridusministeerium.
- Vaimselt vähearenenud lasteaiaaeglaste laste rühmade pedagoogilise ja teenindava personali koosseisunormatiivid koolieelsetes lasteasutustes (1967). A. Kreekman (Koost). *Koolide ja lasteasutuste finantsmajandus* (lk 236-237). Tallinn: Eesti NSV Haridusministeerium.
- Vene, A. (2011). *Kallaste lasteaed „Vikerkaar“ ajalugu*. Külastatud aadressil http://www.kallaste.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=326:kallaste-

lasteaia-qvikerkaarq-ajalugu&catid=236:kallaste-lasteaia-qvikerkaarq-ajalugu&Itemid=287.

White, H. (2003). Kirjandusteooria ning ajalookirjutus. *Tuna. Ajalookultuuri ajakiri, nr 1*, lk 111 – 127.

Vooglaid, Ü. (1961, 9.dets). Kuidas olukorda parandada? *Edasi*, nr 241, lk 3.

Vsevidov, D. (1999). Tõe osakaal Eesti NSV ajalookirjutistes. *Ajaloolise tõe otsingul I*, (lk 117 – 121). Tallinn: Kistler-Ritso Eesti Sihtasutus.

Publitseerimata allikad

Aunbaum, Ü. (2006). *Tartu lasteaiad aastail 1985 – 2005*. Publitseerimata bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool.

Kiisküla, V. (1979). *Kultuuri ja lasteasutuste võrgust Eesti NSV maa-asulates*. Publitseerimata diplomitöö. Tartu Riiklik Ülikool.

Kree, A. (2006). Suulised mälestused.

Lisa 1. Eesti territoorium ja haldusjaotus aastatel 1945 – 1968

Nõukogude okupatsiooni esimesel aastal –1940/41- haldusjaotuses ümberkorraldusi ei tehtud. 1945. aastal jagunes Eesti NSV 10 maakonnaks ja 236 vallaks, mis omakorda jagunesid alates 1945. aasta sügisest külanõukogudeks. 1950. aastal vallad kaotati ning ühtlasi korraldati rajoonimine, mille käigus maakonnad (mille arv oli suuremate maakondade jagunemisel vahepeal kasvanud 13ni) kaotati ja nende asemel moodustati 39 maarajooni.

Lühikest aega (1952–1953) oli Eesti NSV jagatud kolmeks oblastiks. Oblastite likvideerimise järel algas nõukoguliku haldusjaotuse järkjärguline korrastamine – eelkõige rajoonide arvu vähenemine. 1965. aastaks oli Eestis kuus vabariikliku alluvusega linna (Tallinn, Tartu, Pärnu, Narva, Kohtla-Järve ja Sillamäe) ning 15 maarajooni: Haapsalu, Harju, Hiiumaa, Jõgeva, Kingissepa, Kohtla-Järve, Paide, Põlva, Pärnu, Rakvere, Rapla, Tartu, Valga, Viljandi ja Võru.

Selline haldusjaotus jäi püsima kuni Eesti taasiseseisvumiseni.

Kasutatud allikad

Tannberg, T. (2009). *Eesti NSV territoorium ja haldusjaotus*. Külastatud aadressil http://www.estonica.org/et/Eesti_NSV_territoorium_ja_haldusjaotus.

Foto: <http://www.histrodamus.ee>.

Lisa 2. Õigusaktid, juhendid ja programmid aastatel 1940 – 1969

Kuupäev, akti liik ja nr	Väljaandja	Nimetus
15.10.1940 nr 326 käskkiri	Tervishoiu Rahvakomissar	Lastepäevakodude (imikute päevakodude- lastesõimede) asutamise juhend
25.11.1940 nr 34, käskkiri	Hariduse Rahvakomissar	Käskkiri lasteaednike tasude asjas
14.01.1941 nr 70, määrus	ENSV Rahva- komisсарide Nõukogu	Määrus lasteaedade ja laste mängumurude kohta
15.02.1941 nr 262, käskkiri	Hariduse Rahvakomissar	Lasteaedade tegevuse korraldamise juhend
15.02.1941 nr 263, käskkiri	Hariduse Rahvakomissar	Lasteaedade kasvatajate ettevalmistuse ja teenistuse juhend
26.02.1941 nr 363, käskkiri	Hariduse Rahvakomissar	Lasteaia põhikiri
14.03.1941 nr 452	Hariduse rahvakomissar	Lastevanemate gruppide poolt lasteaedade ülalpidamise juhend
21.05.1941, nr 935, määrus	ENSV Rahva- komisсарide Nõukogu	Lasteaedade ülalpidamise jooksvate kulude osalise tasumise kohta lastevanemate poolt
19.05.1942, määrus	Eesti Omavalitsuse Haridus-direktor	Määrus lasteaedade kohta (koos seletuskirjaga)
16.03.1945 nr 217, määrus	ENSV Rahva- komisсарide Nõukogu	Töölisasulais ja maal kvalifitseeritud töötajaile tasuta korteri, kütte ja valgustuse andmine
28.06.1945 nr 718, käskkiri	Hariduse Rahvakomissar	Lasteaia põhikiri
10.09.1948 nr 850, määruse lisa	ENSV Ministrite nõukogu	Laste ülalpidamise eest riiklikele ettevõtetele ja asutustele kuuluvates lasteaedades ja – sõimedes vanemate poolt makstava tasu määrade kohta
31.08.1949 nr 646 käskkiri	NSVL tervishoiu- minister	Lastesõimede haldus-, majandus- ja teenindava personali tüüpkoosseisud
15.02.1950 nr 28, käskkiri	ENSV haridusminister	Lasteaia põhikiri
1950	Eesti Riiklik Kirjastus	Lastesõimed ja lasteaiad kolhoosides ja sovhoosides (käsiraamat-programm)
18.07.1950 Nr 703-k, korraldus	ENSV Ministrite Nõukogu	ENSV 1945, 1946, ja 1947 a õppeasutuste ning kodanliku Eesti õppeasutuste nimekiri, mille lõpetamine annab õiguse õpetajaid tarifitseerida kategooriatesse, mis on ette nähtud ÜK8b)P Keskkomitee ja NSVL Ministrite Nõukogu 10.02.1948.a. määruses nr 245
1955	Eesti Riiklik Kirjastus	Juhend lasteaia kasvatajale (programm)
13.08.1959 nr 325, määrus	EKP Keskkomitee ja ENSV Ministrite Nõukogu	Lastepäevakodu põhimäärus
22.03.1962	ENSV haridusminister	Koolieelsetes lasteasutustes töötavate võõrkeelerühmade ajutine põhimäärus
25.01.1964 nr 36, määrus	ENSV Ministrite Nõukogu	Majavalitsuse lastemängurühma põhimäärus

06.01.1966 nr 7, määrus	ENSV Ministrite Nõukogu	Tuberkuloosihaigete laste pidamise eest sanatoorsetes lasteasutustes tasu võtmise lõpetamine
22.06.1966 nr 775-k, korraldus	ENSV Ministrite Nõukogu	Majavalitsuste lastemängurühmades viibivate laste vanematelt võetava tasu võrdsustamisest lasteaedades...
30.06.1967 nr 86, käskkiri	ENSV haridusminister	Lasteasutustes vaimselt vähearenenud lastele lasteaiarühma avamisest (lisa koosseisunormatiivid)
1968	ENSV Haridusministeerium	Koolieelsest kasvatuses lasteasutuses. Programm ja juhendid
18.04.1968 ringkiri	NSVL Rahandusministeerium, Haridusministeerium, Tervishoiu Ministeerium	Tasu arvestamise korrast laste ülalpidamise eest koolieelsetes lasteasutustes
30.04.1968 nr 340, käskkiri	NSVL tervishoiu-minister	Meditiinilise ja pedagoogilise personali ning köögitöölise koosseisunormatiivid
13.12.1968, nr 1223-k, korraldus	ENSV Ministrite Nõukogu	Kõnedefektidega koolieelsete laste asutuste ja rühmade avamise kohta
30.12.1968, nr 165, käskkiri	ENSV haridusminister	Kõnedefektidega koolieelsete laste asutuse ja rühma põhimäärus
22.01.1969 nr 42, määrus	ENSV Ministrite Nõukogu	Õpetajate ja teiste haridustöötajate materiaalse kindlustamise kord nende kvalifikatsiooni tõstmisel töö katkestamisega
23.01.1969, nr 45, määrus, lisa	ENSV Ministrite Nõukogu	Koolieelsetes lasteasutustes ja väikelastekodudes laste toitlustamise kulunormid
01.04.1969	ENSV haridusminister	Vaimselt alaarenenud koolieelsete laste rühma põhimäärus
04.08.1969 nr 338, määrus	ENSV Ministrite Nõukogu	Lasteaedade ja lastepäevakodude tüüpkoosseisude ning koosseisunormatiivide kinnitamise kohta
22.08.1969 nr 106 käskkiir	ENSV haridusminister	Eelmise õigusakti rakendamise juhend
04.12.1969, nr 159, käskkiri	ENSV haridusminister	Tuberkuloosse intoksikatsiooniga koolieelsete laste sanatoorsete asutuste ja rühmade põhimäärus

Kasutatud allikad

Eesti NSV Teatajad: 1940 nr 28; 1941 nr 9, 20, 25

Kreekman, A. (koost). (1972). *Koolide ja lasteasutuste finantsmajandus*. Tallinn: ENSV Haridusministeerium

Soon, K. (Koost). (1987). *Eesti NSV haridusasutuste ajalooteatmik I : Üldharidus aastail 1940 – 1960*. Tallinn: ENSV Ministrite Nõukogu ja Arhiivide Peavalitsus. Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklik Keskarhiiv.

Lisa 3. Tartu Õpetajate Seminari lasteaednikkude seminari ainekava ja lisaandmed 1940

ENSV Hariduse Rahvakomissariaadi Kooliosakonna poolt kinnitatud õppejõud ja õppeainete jaotus Tartu Õpetajate Seminari juures korraldatud 6-kuuliste lasteaednike kursuste läbiviimiseks alates 1. jaanuarist 1941. aastal.

Õppejõud	Aine nimetus	Tundide arv nädalas
Parijõgi, Jüri	Konstitutsioon	1
	*Marksismi ja leninismi alused	2
Raud, Lea	Käsitöö ja mänguasjade valmistamine	3
	Võimlemine ja mäng	2
	Laste laul ja muusika	2
	Joonistamine ja voolimine	2
	Eesti keel ja lastekirjandus	2
	Pedagoogika	3
	Lasteaia arvepidamine	1
	Õppepraktika	5
Säga, Ernst	Laste tervishoid	2
Künnapas, Teodor	Lapsepsühholoogia	2
Vaigla, Aleksander	Algõpetus metoodika	1
Nurk, Ain	*Nõukogude rahvaste ajalugu	2
Sakk, August	*Oktoobrilapsed ja pioneerid	2
Kümmel, Helene	Laste toitlustamine	2
Kokku		34 tundi

*ENSV Hariduse Rahvakomissariaadi Kooliosakonna nõudmisel õppekavasse lisatud aine

Eeltoodud kursuse lõpetanu sai taotleda ENSV Hariduse Rahvakomissariaadi Kooliosakonnalt lõputunnistuse esitamisel lasteaedniku kutset.

Tartu Õpetajate Seminari direktor J. Parijõgile kinnitati lisatasu kursuse juhatamise eest 100 rubla kuus.

Kasutatud allikad

Kirjavahetus Eesti NSV Hariduse Rahvakomissariaadiga, isikute ja teiste lasteaednike seminari ja lasteaia asutamise, õppejõudude kinnitamise ja tundide jaotamise asjus, tõendid, töökavad, õpilaste nimistu ja muud (1940-1941). EAA, f 2102 n 5 s 50, lk 1-3, 20-21,40.